

Кваліфікаційна робота

Тема: Дослідження впливу уяви на творчу діяльність підлітка

Сувало Ольга

Тут має бути бланк завдання двосторонній

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УЯВИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	8
1.1. Понятійно-категоріальний аналіз поняття «уява».....	8
1.2 Особливості психологічного розвитку дітей підліткового віку.....	15
1.3 Дослідження уяви та творчої діяльності в психолого-педагогічній літературі.....	22
Висновок до розділу I.....	30
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВИ У ПІДЛІТКІВ.....	32
2.1. Організація та методи дослідження.....	32
2.2 Результати дослідження уяви у підлітків.....	37
Висновок до розділу II.....	40
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ УЯВИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	42
3.1. Основні принципи, цілі, задачі та етапи психологічної корекційної роботи з розвитку уяви у дітей підліткового віку.....	42
3.2 Програма корекційної роботи з розвитку уяви в підлітків.....	49
3.3 Рекомендації для батьків, педагогів та дітей щодо розвитку уяви в підлітковому віці.....	52
Висновок до розділу III.....	54
РОЗДІЛ IV. БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ.....	56
4.1 Безпека життєдіяльності – важливий чинник сталого людського розвитку.....	55
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми: уява – це фундамент аналітико-синтетичних процесів, які лежать в основі формування картини світу людини. Вона дозволяє комбінувати елементи реальності, створюючи нові, оригінальні образи та концепції. Цей процес є надзвичайно важливим, оскільки через нього індивід здатен сприймати та інтерпретувати навколишню дійсність, що, в свою чергу, сприяє розвитку інтелекту та емоційного інтелекту.

Особливо значущою є творча уява в період підліткового віку, коли активно формуються як когнітивні, так і емоційні сфери особистості. Дослідження розвитку уяви у підлітків передбачає вивчення взаємодії мисленнєвих процесів із конкретно-чуттєвими переживаннями. Ця взаємодія формує унікальне поле для розвитку особистісних якостей, таких як креативність, гнучкість мислення та здатність до емпатії.

Над проблемою дослідження уяви працювало безліч зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких можна виокремити В. Андрєєв, Ю. Полуянов, Л. Субботіна, Т. Рібо, В. Крисько, Б. Дорст, Р. Фогель, Л. Веккер, К. Юнг та багато інших [3, с.67; 20].

Дослідження таких видатних науковців, як П. Блонський, Л. Венгер, Л. Виготський, В. Давидов, О. Духнович, О. Дьяченко, О. Запорожець, Д. Ельконін, Є. Ігнат'єв, В. Крутецький, Д. Овсянико-Куликовський, М. Поддьяков, О. Потебня, Т. Рібо, С. Рубінштейн, С. Русова, Л. Толстой, К. Ушинський та інших, були спрямовані на вивчення розвитку у дітей активності, творчості, фантазії та уяви з раннього дитинства. Їхні роботи показали, що уява є як передумовою для ефективного засвоєння нових знань, так і умовою для творчого перетворення вже наявних знань, що сприяє саморозвитку особистості. Це означає, що уява значною мірою впливає на успішність освітнього процесу.

Дослідження цих науковців довели, що уява є ключовим чинником у розвитку творчих здібностей дітей, формуючи основу для подальшого навчання та виховання. Розвиток уяви допомагає дітям не лише краще засвоювати нову інформацію, а й застосовувати її в різних контекстах, тим самим розширюючи їхні можливості для самовираження і саморозвитку.

Праці багатьох провідних українських методистів, таких як А. Богуш, М. Вашуленко, В. Мельничайко, Н. Орланова, О. Савченко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та інших, підтверджують важливість теоретичного і практичного підходу до розвитку дитячої уяви, фантазії та творчості. Ці науковці наголошують на необхідності інтеграції уяви в освітній процес, що сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості [31].

Таким чином, розвиток уяви та творчих здібностей у дітей є пріоритетним напрямом в освітній діяльності, який визначає ефективність навчально-виховних заходів і сприяє всебічному розвитку особистості з раннього віку.

Варто зазначити, що актуальність таких досліджень важко переоцінити, оскільки сучасний світ вимагає від підростаючого покоління здатності до швидкої адаптації та нестандартних рішень. Аналіз специфіки розвитку уяви дозволяє зрозуміти, як підтримувати та розвивати ці важливі якості у підлітків.

Враховуючи соціальну значущість проблеми та її недостатнє вивчення в психологічних працях, було вибрано тему кваліфікаційного дослідження *«Дослідження впливу уяви на творчу діяльність підлітка»*.

Мета дослідження: дослідити вплив уяви на творчу діяльність дітей підліткового віку та розробити рекомендації для педагогів, батьків та дітей щодо стимулювання творчої діяльності.

Відповідно до сформованої мети, впливають наступні **завдання**:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження психологічних особливостей уяви в підлітковому віці.
2. З'ясувати психологічні особливості розвитку уяви в підлітковому віці.

3. Провести емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку уяви підлітків.

4. Розробити програму корекційної роботи з розвитку уяви у дітей підліткового віку.

Об'єктом дослідження є творча діяльність дітей підліткового віку.

Предметом дослідження виступає вплив уяви на творчу діяльність підлітків.

Гіпотеза дослідження:

- Існує зв'язок між рівнем розвитку уяви та рівнем творчої активності підлітків.

- Стимулювання уяви сприяє розвитку творчих здібностей підлітків.

Методи дослідження: для досягнення мети, вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу загальнонаукових теоретичних та емпіричних методів і методик. *Теоретичні:* аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних і емпіричних даних. *Емпіричні:* спостереження, бесіда, дослідження індивідуальних особливостей уяви, дослідження творчої уяви та методика «Вигадати розповідь».

Експериментальна база: учні підліткового віку (13-14 років) Колтівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золочівської районної ради, Львівської області. Загальна кількість досліджуваних – 36 учнів, з них 22 дівчат та 14 хлопців.

Теоретична та методологічна основа дослідження: в дослідженнях зарубіжних науковців-психологів уява розглядається з різних поглядів та аспектів. Так, прихильники теорії асоціаціонізму, такі як Дж.Локк та Д.Юм, вважали, що уява базується на асоціаціях між образами та уявленнями. В свою чергу, гештальтпсихологи, зокрема М. Вертгеймер, К. Коффка та інші розглядали уяву, яка базується на сприйнятті цілісних структур та законах гештальту. В свою чергу, З. Фрейд, базуючись на психоаналітичній теорії,

вважав, що уява базується на несвідомих процесах та бажаннях. З огляду на погляди прихильників когнітивної теорії, зокрема Д. Брунера та У. Найсера, базою уяви виступають символічні системи та ментальні моделі.

В свою чергу, над дослідженням творчої діяльності займались безліч науковців, прихильників різних теорій. Так, Г. Олпорт, К. Юнг та інші, прихильники теорії особистості, вважали, що творчість залежить від таких індивідуальних особливостей особистості, як мотивація, цінності та несвідомі процеси. Е.Торренс, дотримуючись поглядів когнітивної теорії, вважав, що творчість базується на когнітивних здібностях, таких як дивергентне мислення, гнучкість мислення та оригінальність. На противагу попереднім двом, прихильники соціокультурної теорії, зокрема Л. Виготський та А. Леонтьєв, вважали, що творчість формується лише під впливом соціальних та культурних факторів, таких як навчання, соціум та співпраця.

Наукова новизна: вперше всебічно вивчено вплив уяви на творчу діяльність підлітків з урахуванням їхніх індивідуальних психологічних особливостей. Розроблено рекомендації для стимулювання творчої діяльності підлітків, які можуть бути корисними для психологів, педагогів і батьків у їхній практиці.

Практичне значення: результати даного дослідження можуть бути корисними для психологів для розробки програм розвитку творчих здібностей дітей підліткового віку, а також для створення системи психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (40 джерел). Зміст роботи висвітлено на 60 сторінках основного тексту і містить 3 таблиці і 1 рисунок. Загальний обсяг роботи – 66 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УЯВИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

1.1. Понятійно-категоріальний аналіз поняття «уява»

Психічна активність людини – це динамічна та активна діяльність, що призводить до перебудови певних «відбитків», які залишилися в свідомості особистості після пережитих подій, явищ, емоцій та почуттів, та утворює нові комбінації, які називають образами уяви.

В психології поняття «уява» трактують як пізнавальний психічний процес, під час якого людина створює образи об'єктів та явищ на основі свого попереднього досвіду, не маючи безпосереднього сприйняття цих об'єктів і явищ [24; 27, с.285].

В свою чергу, в тлумачному словнику поняття «уява» визначається як здатність образно створювати або відтворювати щось чи когось у думках та свідомості. Тобто це процес відтворення чогось чи когось у думках та свідомості [36].

Варто зазначити, що процес уяви для людини є унікальним і властивий лише їй. Альберт Ейнштейн підкреслював, що уява важливіша за знання, оскільки знання обмежені, а уява може охопити все, стимулюючи прогрес і виступаючи джерелом його еволюції. Уява завжди виходить за межі безпосередньо даного, забезпечуючи певний «відліт» від реальності. Це дозволяє людині не лише уявляти те, що не існує в даний момент, але й створювати нові концепції, які можуть бути впроваджені в життя, перетворюючи суспільство та технології.

Незважаючи на цю здатність виходити за межі існуючого, уява зберігає тісний зв'язок з реальністю. Образи, які вона створює, базуються на життєвих враженнях і досвіді людини. Хоча поєднання цих елементів може бути

фантастичним або унікальним, самі елементи уявних об'єктів існують у дійсності. Таким чином, уява використовує реальні компоненти для створення нових, небувалих поєднань, що часто призводить до інновацій та відкриттів.

У цьому контексті уява стає важливим інструментом не лише для художників і письменників, але й для науковців, інженерів, підприємців та інших професіоналів. Вона допомагає їм бачити можливості там, де інші бачать лише обмеження, і знаходити рішення для складних проблем, пропонуючи нестандартні підходи. Саме завдяки уяві людство змогло досягти значних висот у різних сферах діяльності, від науки і техніки до мистецтва і культури.

З огляду на все це, можна сказати, що уява є однією з найважливіших характеристик людського інтелекту. Вона дозволяє нам не лише мріяти про майбутнє, але й активно його створювати, використовуючи накопичені знання та життєвий досвід як основу для інноваційних ідей та рішень [27, с.285].

Важливо зауважити, що уява тісно пов'язана з усіма психічними процесами та станами людини. Відчуття та сприйняття забезпечують основу для створення образів уяви через їх перетворення та перекомбінування. Чим різноманітніші сприйняття людини, тим яскравішими і повнішими є створені нею образи уяви. Для побудови цих образів важливо, чи ми сприймаємо реальний об'єкт чи його схему, цілий об'єкт чи його частину, і наскільки чітко або нечітко наше сприйняття. Від цього залежить конкретна спрямованість процесу уяви [24; 27, с.285].

Між образами пам'яті та уявою існують тісні взаємозв'язки. Якщо основне призначення пам'яті полягає в тому, щоб якомога точніше зберегти минулий досвід людини, то уява, навпаки, має на меті перетворення цього досвіду та образів, що зберігаються у пам'яті. Це особливо помітно в дитинстві, коли межі між реальним і вигаданим світом часто розмиваються. З розвитком людини уява все більше відокремлюється від пам'яті. Серед усіх видів пам'яті найважливішою для уяви є образна та емоційна пам'ять. Чим багатший зміст

образної пам'яті і чим активніше людина може маніпулювати її образами, тим кращі умови для розвитку уяви. Зміст емоційної пам'яті також стимулює образи уяви [27, с.286].

Варто зауважити, що важливим психологічним чинником актуалізації уяви є увага, яка регулює діяльність уяви, підвищуючи її ефективність та пізнавальний рівень. В свою чергу, зв'язок між уявою і мисленням є суперечливим. Обидва процеси спираються на набутий досвід і спрямовані на пізнання нового. Однак, мислення відображає реально існуючі об'єкти та явища, тоді як уява створює образи того, що реально не існує.

Уява, як основа наочно-образного мислення, є надзвичайно корисною в ситуаціях, коли практичні дії неможливі або недоцільні. Вона дозволяє людині опрацьовувати та аналізувати можливі варіанти розвитку подій в уяві, не витрачаючи ресурси на реальні експерименти. Мислення часто потребує чіткого визначення проблемної ситуації та наявності достатньої інформації для логічних висновків. На відміну від цього, уяві притаманна більша невизначеність і гнучкість, що дозволяє їй функціонувати навіть за умов нестачі інформації. Отже, уява активізується на тому етапі пізнання, коли ситуація ще досить невизначена, а знання не сформовані у чіткі логічні категорії [9].

Цінність уяви полягає в її здатності приймати рішення та знаходити вихід із проблемних ситуацій навіть за відсутності повної інформації. Це дозволяє "перестрибувати" через деякі етапи мислення та уявляти кінцевий результат, що є надзвичайно корисним у багатьох життєвих та професійних контекстах. Уява допомагає створювати моделі майбутніх подій, дозволяє передбачати наслідки та знаходити креативні рішення, коли традиційні методи не дають результату. Вона надає можливість візуалізувати кінцевий результат, будуючи міст між наявною ситуацією та бажаним майбутнім станом [27, с.286].

Однак, слабкість цього підходу полягає в тому, що намічені шляхи часто бувають недостатньо чіткими та точними. Через свою природу, уява може

створювати образи та ідеї, які не завжди піддаються точній перевірці чи логічному аналізу. Це може призводити до ризиків та помилок, особливо коли уява використовується як єдиний інструмент прийняття рішень. Незважаючи на це, уява залишається незамінним компонентом людського мислення, особливо в умовах високої невизначеності та обмеженої інформації, сприяючи інноваціям та прогресу [27, с.286].

В свою чергу, уява і творчість утворюють особливу єдність, оскільки уява є головним психологічним механізмом творчого процесу. Творчий процес є синтезом пізнавальної, емоційної і вольової сфер людини та тісно пов'язаний з такими особливостями особистості, як здібності, характер і інтереси. Водночас уява, зокрема творча уява, є фокусом, навколо якого обертаються ці процеси і властивості в творчій діяльності людини, відіграючи провідну роль у їхньому поєднанні [27, с.287].

Важливо зауважити, що існують різні види творчості: наукова, технічна, літературна, художня, музична тощо. У науковій творчості провідну роль відіграє мислення. Після того як уява дала поштовх науковій думці, факти мають бути перевірені за допомогою строгих логічних міркувань. Уява може лише тимчасово заповнити існуючі прогалини. Яскравим прикладом ролі уяви в науковій творчості є створення Д. Менделєєвим періодичної таблиці елементів [19, с.328].

У технічній творчості процес дещо інший, оскільки вона, спираючись на результати наукової творчості, створює матеріальну цінність. Ідеальний продукт творчості тут знаходить своє технічне оформлення. Літературна творчість базується на спостереженнях і фантазії. Для письменників важлива здатність проникати в психіку іншої людини, розуміти її емоційний стан і достовірно передавати це у задуманому сюжеті. Літератори менш обмежені точними даними і фактами порівняно з науковцями та інженерами. Вони здебільшого спираються на свою уяву, і логіка фактів підпорядковується

логіці сюжету та поведінці героїв, зберігаючи водночас логіку ситуації та образу [27, с.287].

Художня творчість, як-от живопис і скульптура, характеризується проникненням фантазії і опорою на яскраві зорові образи. У музичній творчості композитора і виконавця домінують слухові образи уяви [27, с.287].

Творчість не є безперервним процесом; періоди підйому змінюються спадами і застоєм. Найвищим кульмінаційним станом творчості є натхнення, коли пізнавальна і емоційна сфери зливаються в єдине ціле, спрямоване на розв'язання творчих завдань. У стані натхнення людина може вирішити проблему, над якою працювала тривалий час. Це характеризується емоційним підйомом, ясністю думки і зняттям внутрішнього напруження. Натхнення може тривати від кількох годин до кількох днів і є нагородою за велику попередню працю.

Творча уява, окрім психічних процесів, також тісно пов'язана з різноманітними психічними станами людини, такими як психологічна установка, емоції та стан сну. Коли людина налаштована на творчий процес, творча уява активізується і дозволяє генерувати нові ідеї та концепції. Емоційні стани, такі як хвилювання чи емоційне збудження, можуть значно прискорити процес створення образів уяви, особливо творчої, допомагаючи реалізувати її функції, такі як емоційна виразність та захисна реакція [30].

У побуті моменти найбільшого підйому уяви часто відбуваються під час хвилювання або емоційного напруження. У таких моментах уява може швидко активуватися, дозволяючи особі уявити різноманітні сценарії подій або швидше знайти творчі рішення для вирішення проблем. Це пояснюється тим, що емоційні стани стимулюють активність мозкових структур, відповідальних за уяву та творчість, і сприяють більш ефективному використанню когнітивних ресурсів [27, с.288].

Зв'язок уяви зі станом сну виявляється у снах-фантазіях, які відрізняються від снів-спогадів, де актуалізуються сліди пам'яті. Нарешті, уява є ефективним

діагностичним засобом для визначення особистісних якостей людини, що використовується в особистісних проєктивних тестах.

Уява відіграє важливу роль у житті людини, виконуючи ряд важливих функцій (рис.1.1).

Рис.1.1. Функції уяви

Естетична функція уяви відіграє ключову роль у естетичному сприйнятті та творчості. Завдяки даній функції людина здатна відчувати красу, насолоджуватися мистецтвом, створювати власні твори мистецтва.

Регулююча функція забезпечує можливість регулювати свої емоції та поведінку. Завдяки уяві людина може передбачати наслідки своїх дій, контролювати свої емоційні реакції та вибирати оптимальну поведінку. Уява може використовуватися для подолання стресу, тривоги та інших негативних емоцій. Окрім того, завдяки даній функції людина має змогу змінювати ритм дихання, частоту серцебиття, тиск, температуру тощо. Такі можливості покладені в основу аутотренінгу, який застосовується для саморегуляції, а також як основа практики психотерапевтичного впливу [27, с.289]

Захисна функція забезпечує захист людини від негативних переживань. Саме завдяки уяві людина може створювати свій власний світ, де вона відчуває

себе в безпеці та комфортно. В даному випадку уява може використовуватися для подолання травм та психологічних проблем.

Емоційна, або ще афективна, функція уяви відіграє важливу роль у формуванні емоцій та почуттів і посилює емоційний тонус людини. Саме завдяки уяві людина може переживати різні емоції, не стикаючись з реальними подіями. Окрім того, уява може використовуватися для розвитку емпатії та співпереживання.

Пізнавальна функція дозволяє людині пізнавати світ, створюючи образи предметів та явищ, які вона не сприймала безпосередньо. Уява є основою пізнавальної діяльності людини. Окрім того, уява дозволяє людині передбачати результати своїх дій, планувати свою діяльність та вирішувати проблеми [27, с.289]

Антиципуюча функція забезпечує можливість людини передбачати результат своєї діяльності ще до початку роботи, і, відповідно, уявляти собі різні сценарії розвитку подій, спланувати майбутні події тощо. Завдяки цьому людина може готуватися до майбутніх викликів та проблем, приймати більш зважені рішення. Дана функція уяви відіграє важливу роль у плануванні та прийнятті рішень [27, с.289]

Функція перевтілення уяви є ключовою для розвитку різноманітних аспектів особистості людини. Вона дозволяє індивіду відчувати себе в ролі інших людей, тварин або навіть предметів, що значно розширює межі сприйняття світу навколо. Здатність перевтілення в інші образи не лише збагачує внутрішній світ особистості, а й впливає на розвиток емпатії, розуміння почуттів і мотивацій інших людей.

Ця функція важлива також для акторської майстерності, дозволяючи артистам глибше відчувати своїх персонажів і передати їхні емоції з великою вірністю. Через перевтілення уяви людина може ідентифікуватися з будь-якими ролями і переживати їхні життєві ситуації, що впливає на її творчий потенціал і спосіб вираження.

Крім того, функція перевтілення сприяє розвитку креативних здібностей, оскільки стимулює відкриття нових ідей і підходів до вирішення проблем. Моделювання різних варіантів образів і поведінки, які включає в себе уява, допомагає людині не лише в повсякденному житті, а й у професійній діяльності, підвищуючи рівень креативності та інноваційних здібностей.

1.2 Особливості психологічного розвитку дітей підліткового віку

Головним критерієм для розрізнення періодів людського життя вважають не просто календарний вік, а фізіологічні зміни в організмі. Межі підліткового періоду визначаються статевим дозріванням, яке супроводжується стрімким збільшенням зросту, зміцненням організму та розвитком вторинних статевих ознак. Зазвичай, це період від 10-11 до 14-15 років [37].

Підлітковий період – це досить складний етап у житті дитини, який інакше ще називають пубертатним, або перехідним періодом. Різкі фізіологічні та психологічні зміни особливо помітні для батьків та педагогів. Цей період також можна вважати кризовим для особистісного розвитку дитини. Тобто, це період бурхливого розвитку та змін, який характеризується низкою психологічних особливостей у прагненні самостійності, емансипації від дорослих, підвищеній емоційності тощо [6, 37].

Це час інтенсивних змін і у фізіології організму, особливо пов'язаних із статевим дозріванням. Фізичний розвиток у цей період відрізняється відмінною інтенсивністю, нерівномірністю та складнощами [17, 38].

На початковій стадії розвитку, щитовидна залоза та гіпофіз активізуються, що призводить до посилення обмінних процесів та збудження нервової системи. Ця чутливість може призвести до різкого відгуку на будь-які подразники, зокрема внутрішні, що може відобразитися на роботі серця та серцево-судинної системи. Однак, зростання серцевої маси та об'єму не завжди відповідає розширенню судин, що може призвести до недостатнього кровопостачання різних ділянок організму, включаючи мозок [17].

Маса тіла збільшується, але розвиток кровоносної та м'язової системи

може бути недостатнім, що призводить до швидкої втоми та неспроможності переносити значні фізичні навантаження. Скелетна система міцнішає, але окостеніння ще не завершилося, що може призвести до його викривлення за несприятливих умов [17].

Легені розвиваються недостатньо швидко, що призводить до частого та поверхневого дихання. Інтенсивний розвиток мозку супроводжується формуванням нових динамічних стереотипів, але може також призвести до збуджуваності та нестійкості настрою [17].

Підлітки стикаються зі значними викликами щодо кровопостачання мозку, оскільки їхні органи швидко розвиваються, але серце та легені трохи поступаються у цьому процесі. Це може призводити до нестабільності у їхній поведінці та активності.

Психологічний аспект підліткового періоду часто характеризується «кризою 13 років», яка виникає через перепроектування внутрішнього світу та системи переживань. Основні фактори цієї кризи включають відмову дорослих адаптуватися до нових вимог підлітків до взаємин, а також зміни в поведінці, пов'язані зі статевим дозріванням.

Центральною проблемою цієї кризи є глибока трансформація психічного розвитку, яка проявляється у зменшенні успішності в навчальній діяльності, появі негативізму та прагнення до самоізоляції.

Підлітковий вік супроводжується інтенсивним розвитком, що породжує нові психологічні явища, включаючи формування самосвідомості та відчуття дорослості. Ці процеси виявляються в різних аспектах, від ставлення до навчання до взаємин зі світом дорослих та іншими підлітками.

Розвиток підлітків призводить до нових соціальних динамік, де школа залишається основним соціальним оточенням, але мотивація спілкування змінюється. На цьому етапі, без відмови від навчання, підлітки активно намагаються знаходити спільну мову з однолітками. Вони висловлюють це як «Не тільки навчатися, а й спілкуватися». Таким чином, основним рушійним мотивом стає саме спілкування з ровесниками, хоча навчання залишається

важливим аспектом життя.

Дорослі у цьому контексті відіграють роль значущих осіб. Але той, хто саме займе цю позицію, може бути будь-хто: від популярних артистів до вчителів, які можуть перетілитися в друзів або батьків, що вчасно та правильно реагують на кризу.

Розглядаючи психологічні особливості головних активностей підлітків у їхній взаємодії з однолітками та дорослими, можна зазначити наступні психологічні аспекти спілкування та взаємодії підлітків з однолітками:

- Прагнення підлітків до визнання в групі ровесників як основний мотив поведінки.
- Розширення сфери спілкування з однолітками за межами шкільного життя, включаючи нові інтереси та діяльності.
- Зростаюча важливість спілкування з однолітками, яка може витіснити навчання та стосунки з родиною.
- Виразне невдоволення відносинами з однолітками, що може впливати на успішність навчання та порушувати поведінкові стандарти.
- Значення особистих якостей у спілкуванні, таких як знання, чесність, сміливість.
- Орієнтація на вимоги та стандарти групи, проявляючи конформізм і формуючи референтні групи.
- Постійний пошук дружби, який супроводжується ревнощами та стурбованістю щодо зовнішності.

Взаємодія підлітків з дорослими виявляється через ряд психологічних аспектів:

- Підлітки активно висувають вимоги до стосунків з дорослими, оскільки вони не приймають нерівноправності, що не відповідає їхнім уявленням про самостійність. Вони очікують поваги, довіри та визнання своєї самостійності, що часто призводить до конфліктів через невиконання вимог або протест проти влади дорослих.

- Конфлікти з'являються тоді, коли підлітки відчують, що їхні особисті зміни випереджають реакцію дорослих, що може призвести до непорозуміння і труднощів у взаєморозумінні.

- Спосіб спілкування підлітків з дорослими суттєво впливає на їхню самооцінку, оскільки вони потребують відчуття довіри та підтримки [40].

Психологічні особливості навчання підлітків також відображаються у наступних аспектах:

- Підлітки обирають навчальні методи, які демонструють їхню незалежність та дорослість, віддаючи перевагу самостійним формам навчання та очікуючи розуміння, підтримки та допомоги вчителів.

- З'являються нові мотиви для навчання, такі як освіченість, прагнення до майбутньої кар'єри, самореалізація та визнання серед ровесників.

- Знання стають цінністю, яка впливає на статус серед однолітків, і стимулюють навчальні досягнення.

- Підлітки стають активнішими у пошуку нових знань та випробовують свої сили у різних сферах трудової діяльності, що сприяє їхньому особистісному розвитку [15, 39].

У цьому віці пізнавальні процеси відзначаються зростанням довільності, підвищенням чутливості відчуттів та збільшенням обсягу пам'яті за рахунок розвитку логічного мислення і формування смислової логічної пам'яті.

Розвиток дітей підліткового віку характеризується і багатьма психологічними особливостями, які виявляються у різних аспектах їхнього життя.

Так, наприклад, починає формуватися абстрактне та понятійне мислення, що сприяє розвитку гіпотетично-дедуктивного мислення та уяви. Вони стають більш активними у розробці гіпотез та виконанні розумових експериментів [29, 33].

Увага підлітків стає більш стійкою та зосередженою, збільшується обсяг та самоконтроль уваги. Мовлення розвивається у всіх його аспектах: як інструмент спілкування, набуття знань, вираз емоцій та об'єкт вивчення.

Підлітки починають відчувати себе дорослими, але ще не повністю приймають цю роль. Вони активно розвивають свою самосвідомість та постійно аналізують свої дії та почуття. Їхні інтереси та наполегливість у формуванні особистості зростають.

Окрім того, діти підліткового віку стають більш зацікавленими у спілкуванні з однолітками та дорослими, активно обговорюють свої переживання та думки. Вони відчувають потребу у підтримці та довірі з боку дорослих.

З'являється бажання мріяти та створювати образи свого майбутнього. Це допомагає їм у формуванні своїх цілей та планів [34, 25].

Окрім того, підлітковий вік характеризується і бурхливим розвитком уяви, яка стає більш абстрактною, фантазійною та мрійливою. Ці особливості сприяють генеруванню нових ідей, нестандартному мисленню та творчому самовираженню [11, 32].

Безпечне середовище, вільне від страху та тривоги, створює сприятливі умови для розквіту творчого потенціалу. Підлітки, які відчувають себе в безпеці, більш схильні до ризику, експериментів та дослідження нових ідей [22, 23].

В цілому, підлітковий вік – це період інтенсивного розвитку та формування особистості, коли вони активно вивчають світ навколо себе та визначають свої цілі та цінності.

Останнім часом відбувається помітне прискорення фізичного розвитку підлітків, що може бути наслідком різних факторів, таких як зміни у

харчуванні чи урбанізація. Проте, зростає також увага до пізнавальних процесів, що виражається у більшій активності та самостійності у навчанні [17].

Характеристики особистості підлітка можна узагальнити до двох слів: бажання самостійності. Це бажання впливає на всі аспекти особистості, поведінку та відчуття. Підлітки у восьмому класі перебувають на третьому

етапі розвитку самостійності: «Намагаюся бути самостійним, хоча не завжди вмію». Цей етап супроводжується такими моментами:

- Власна думка, яка не завжди є правильною.
- Впевненість у власній правоті.
- Ігнорування думки батьків.
- Поведінка відповідно до власних бажань.
- Бажання спробувати все, що роблять однолітки та дорослі (наприклад, куріння, спроби алкоголю тощо).
- Впевненість, що нічого поганого не станеться з ним (нехтування власною безпекою) [37].

У віці 13 років починає пробуджуватися цікавість до власного життя та особистих якостей. Цей інтерес значно наростає в юнацькому віці. Спочатку думки підлітка про себе в значній мірі віддзеркалюють думки інших людей. Підлітки часто відповідають на запитання про свої характерні риси, зазначаючи, що вони знають їх завдяки відгукам від батьків, вчителів та друзів. Тільки з часом вони самі починають відчувати та оцінювати ці якості. Проте вони раніше починають оцінювати інших людей, ніж самих себе [37].

Підлітки часто проявляють квапливість та категоричність у своїх оцінках інших. Вони можуть оцінювати людей за окремими діями або характеристиками, і ця оцінка поширюється на всю особу. Це може привести до помилкового уявлення про переваги та недоліки людини. Думки підлітків не завжди є об'єктивними. Наприклад, вони можуть говорити про грубість або скритність у друзів, не помічаючи цих якостей у собі. Не всі підлітки мають здатність до самокритики та відкритого визнання своїх помилок.

У віці 13-14 років те, що раніше було цінним, може втрачати свою вартість, з'являються нові ідоли, і підліток відмовляється сліпо копіювати дорослих. Взаємини з батьками та іншими дорослими часто мають характер протесту. У цьому віці розвивається схильність до фанатизму, оскільки підлітки тягнуться до незвичайного та часто захоплюються неформальними напрямками. Підліток чутливий до оцінки від оточуючих, що призводить до

вразливості та коливань настрою. Поведінка підлітків може виявлятися грубою, замкненою, здійснюватися в опозиції до вимог та бажань дорослих, ігнорувати зауваження та відхід від звичайних форм спілкування [37].

Часто у підлітка виникає безпідставне відчуття тривоги, вагається самооцінка, що може спричиняти вразливість, конфліктність та навіть депресію. Підліток може сприймати себе як генія або нікчому. Будь-яка незначна подія може кардинально змінити його сприйняття самого себе. Ця суперечлива самооцінка є основою для формування нових, дорослих критеріїв особистісного розвитку. У зв'язку з цим підліток може проявляти невмотивовану поведінку. Вони більш схильні до нестабільності у соціальній, економічній та моральній сферах, оскільки вони втрачають орієнтацію в цінностях та ідеалах. Перебудова уявлення підлітка про себе впливає не лише на його емоційний стан, але і на розвиток його творчих здібностей та загальне задоволення життям [17, 12].

Для підлітка характерна широка гама інтересів, яка, за умов правильного виховання, може серйозно вплинути на розвиток його здібностей та нахилів. Знання підлітка стають глибшими, він починає вивчати наукові предмети, проявляючи підвищений інтерес до певних дисциплін. Однак це спостерігається не у всіх підлітків. Особливості багатьох восьмикласників виявляються у байдужому ставленні до навчання та поганій успішності: вони уникають виконання будь-яких обов'язків, готування домашніх завдань та навіть відвідування школи. Таким чином, навчання на цей період відходить на другий план [17].

У підлітковому віці зростає страх стати об'єктом умовної слабкості, несамотійності чи малорухомості. Щоб продемонструвати свою самотійність, підліток часто виявляє упертість та грубість, навіть якщо він усвідомлює свою помилку. Випадковий успіх або похвала з боку дорослих можуть спонукати підлітка до переоцінки себе, надмірної самовпевненості та зарозумілості. Тимчасова невдача може призвести до втрати віри в свої сили, розвинути відчуття невпевненості, страху або сором'язливості. Тому важливо,

щоб батьки та вчителі проявляли особливий такт у спілкуванні з підлітками.

1.3 Дослідження уяви та творчої діяльності в психолого-педагогічній літературі

Протягом історичного розвитку психології як науки ставлення до уяви як наукової проблеми значно змінювалося. Однією з перших концепцій уяви була теорія римського філософа Лукреція Кара (близько 99-55 р. до н.е.), який вважав, що уява виникає внаслідок випадкових комбінацій образів. На його думку, уява не створює нічого нового, а лише незвичним чином поєднує вже відомі уявлення. Цей погляд надалі розвивався в асоціанізмі [27, с.288].

У XVII столітті філософи раціоналізму, такі як Рене Декарт і Бенедикт Спіноза, пов'язали уяву з логічним мисленням, протиставляючи ці дві психічні реальності одна одній. Декарт, зокрема, вважав уяву джерелом помилкових висновків, стверджуючи, що вона схильна до створення ілюзій та хибних образів, які можуть відвести розум від істини. Його критика уяви ґрунтувалася на переконанні, що лише через раціональне мислення і дедуктивні методи можна досягти достовірного знання.

Подібні погляди висловлювали видатні вчені того часу, такі як Блез Паскаль і Ісаак Ньютон. Паскаль, наприклад, вважав уяву антиподом розуму, вказуючи на її схильність до спотворення реальності та введення в оману. Він стверджував, що уява може стати на заваді об'єктивному розумінню світу, заважаючи людині дійти до істини. Ньютон, у свою чергу, підкреслював важливість емпіричних досліджень і математичних розрахунків, вважаючи, що лише вони здатні розкрити справжню природу речей. Уява, на його думку, могла б стати перешкодою для наукового пізнання, оскільки відволікає від фактів і точних вимірювань [27, с.289].

Ці погляди заклали основу переконання про антагонізм між інтелектом і уявою людини, що на довгий час вплинуло на розвиток філософії і науки. Вони визначили напрямок мислення, в якому раціональне і логічне мислення вважалося єдиним шляхом до істини, а уява — перешкодою, що заважає цьому

процесу. Таким чином, уяву розглядали як щось недовершене і недостовірне, що потрібно контролювати і підпорядковувати логіці та розуму.

Асоціативна психологія, яка активно розвивалася у XVII-XIX століттях, тісно пов'язала уяву з творчою діяльністю людини, вивчаючи, як образи, думки та ідеї асоціюються і взаємодіють між собою в процесі мислення. Психологи цієї школи, такі як Джон Локк і Девід Гартлі, досліджували, як уява допомагає створювати нові концепції, комбінуючи наявні знання і досвід. Ці дослідження виявили, що уява відіграє ключову роль у формуванні нових ідей і підходів, що значно розширює можливості людського розуму.

Це призвело до того, що в середині XIX століття з'явилася велика кількість монографій та статей, присвячених творчій діяльності в таких галузях, як математика, фізика, механіка, література, живопис та музика. Вчені та митці почали більше уваги приділяти ролі уяви у своїй роботі. У математиці, наприклад, уява допомагала знаходити нестандартні підходи до вирішення складних задач, відкривати нові теорії та концепції. Фізики та механіки використовували уяву для створення нових моделей і експериментів, що дозволяло робити значні наукові відкриття [27, с.289].

У літературі, живописі та музиці уява стала невід'ємною частиною творчого процесу, допомагаючи авторам, художникам і композиторам створювати унікальні твори, які відображали не лише реальність, а й глибокі внутрішні переживання та ідеї. В цих роботах уява розглядалася як необхідний компонент і умова творчості, здатний надихати на нові звершення та відкриття.

Таким чином, у XIX столітті уява отримала нове визнання і значення в культурі і науці. Вона перестала сприйматися як щось вторинне і непотрібне, а, навпаки, почала цінуватися як потужний інструмент, що розширює межі людських можливостей і сприяє розвитку різноманітних сфер діяльності. Це переосмислення ролі уяви мало значний вплив на подальший розвиток науки, мистецтва і філософії, закладаючи основи для майбутніх досліджень і відкриттів [27, с.289].

В свою чергу, в психоаналітичній концепції, яка сформувалася наприкінці XIX — початку XX століття, особлива увага приділялася одній з найбільш ігнорованих форм уяви — сновидінням. Засновник психоаналізу Зигмунд Фройд довів, що сновидіння не є випадковими розрядами нервової енергії, а мають певний психологічний зміст і виконують важливу біологічну функцію, являючи собою ілюзорне виконання наших бажань. Фройд стверджував, що образи сновидінь мають реальні джерела, які походять як із зовнішньої реальності, так і з психічного життя людини, часто з неусвідомленого. За його теорією, сновидіння є своєрідним «королівським шляхом» до несвідомого, відображаючи приховані бажання, страхи та конфлікти, які не можуть бути виражені безпосередньо у свідомому житті.

Фройд детально описав механізми, через які приховані бажання проявляються у сновидіннях, такі як символізація, конденсація та зміщення. Він також вказував на те, що сновидіння мають захисну функцію, дозволяючи психіці уникати надмірного стресу, який міг би виникнути через пряме усвідомлення цих бажань. Крім того, сновидіння, за Фройдом, сприяють збереженню психічної рівноваги, дозволяючи індивіду опрацьовувати конфлікти та переживання у формі безпечних ілюзорних образів.

Окрім сновидінь, психоаналітики також досліджували уяву, відображену в творах мистецтва. Вони вважали, що художні твори, подібно до сновидінь, можуть служити каналом для вираження несвідомих процесів. Художники, письменники та композитори, створюючи свої твори, часто підсвідомо відображають свої внутрішні конфлікти, бажання та переживання. Аналізуючи ці твори, психоаналітики могли отримати цінну інформацію про психічний стан їх авторів, а також про колективне несвідоме суспільства в цілому [27, с.289].

Таким чином, психоаналітичний підхід значно розширив розуміння ролі уяви у психічному житті людини, підкресливши її важливість не лише в контексті свідомої творчої діяльності, а й у сфері несвідомих процесів. Це переосмислення уяви мало значний вплив на подальший розвиток психології,

психотерапії та інших суміжних наук, відкривши нові горизонти для вивчення людської психіки.

На основі різних теоретичних концепцій у сучасній психології висунуто кілька гіпотез щодо психологічних механізмів уяви. Серед них гіпотези про рекомбінацію, випадкові знахідки, впізнавання творчих ідей і синестезію. Кожна з цих гіпотез намагається пояснити, як саме уява функціонує і які процеси сприяють створенню нових образів та ідей [27, с.289].

Гіпотеза рекомбінації, або перестановки, пояснює психологічні механізми уяви через перегрупування образів сприймань та пам'яті. В основі цієї гіпотези лежить процес бісоціації, коли окремі образи звільняються від звичних перцептивних зв'язків, що дозволяє відкинути стереотипні способи мислення. Це звільнення образів є першим кроком до творчого процесу. Після того, як звичні стереотипні зв'язки розірвано, настає другий етап, на якому встановлюються нові та незвичні зв'язки між цими образами. Таке поєднання неpojєднаних явищ і є відмінною ознакою творчості, адже саме завдяки цьому виникають нові ідеї та концепції.

Для розвитку уяви, за цією гіпотезою, необхідно уникати традиційних зв'язків між предметами, що дозволяє знайти нові, нестандартні поєднання. Це означає, що людина повинна мати відкритий розум і бути готовою експериментувати з різними комбінаціями знань і досвіду, щоб досягти інноваційних результатів.

Яскравим прикладом рекомбінації в історії науки є теорія еволюції Чарльза Дарвіна, теорія якого виникла з поєднання двох незалежних і відомих до нього ідей: ідеї боротьби за існування, запропонованої Томасом Мальтусом, та принципу штучного відбору, який застосовується для виведення нових порід свійських тварин. Поєднання цих двох концепцій дозволило Дарвіну сформулювати теорію природного відбору, яка стала фундаментальною основою для сучасної біології [27, с.289].

Гіпотеза рекомбінації підкреслює важливість здатності до креативного мислення та відкритості до нових ідей у наукових дослідженнях і творчій

діяльності. Вона показує, як інтеграція різних аспектів знань може привести до значних інновацій і відкриттів, тим самим розширюючи межі нашого розуміння світу.

В свою чергу, гіпотеза випадкових знахідок стверджує, що образи уяви формуються випадково, і нові ідеї та відкриття часто з'являються несподівано, без попереднього наміру. Цю гіпотезу підтверджують численні історичні приклади наукових відкриттів, які сталися завдяки випадковості. Так, відомий хімік Карл Вільгельм Шеєле, працюючи над виділенням магnezії, несподівано відкрив хлор, існування якого раніше не підозрював. Це відкриття стало можливим завдяки тому, що Шеєле був уважним до несподіваних результатів і здатен був їх правильно інтерпретувати [27, с.289].

Інший приклад наводить Клод Бернар, видатний французький фізіолог. Проводячи експерименти з метою довести, що цукор у печінці руйнується, він несподівано відкрив протилежний процес — утворення глікогену. Це відкриття стало фундаментальним для розуміння метаболізму і довело важливість спостереження за несподіваними результатами експериментів.

Представники цієї гіпотези підкреслюють важливість готовності до випадковостей і застосування всіх необхідних заходів для збільшення ймовірності сприятливого випадку. Це означає, що науковці і дослідники повинні бути відкритими до нових і непередбачуваних результатів, готовими до їх аналізу та інтерпретації. Крім того, створення умов для збільшення ймовірності таких випадковостей, наприклад, через проведення різноманітних експериментів та досліджень, є важливою частиною наукової роботи.

Гіпотеза випадкових знахідок також вказує на значення здатності робити корисні відкриття випадково, коли шукають щось зовсім інше. Вона підкреслює, що випадковість і непередбачуваність є важливими чинниками в процесі наукових відкриттів, і тому науковці повинні бути готові використати їх на свою користь. Це переосмислення ролі випадковості у науці підкреслює важливість відкритого і гнучкого підходу до досліджень, здатності

адаптуватися до нових умов і бачити можливості навіть у несподіваних результатах.

Гіпотеза впізнавання творчих ідей стверджує, що образи уяви, а ширше — творчі ідеї, утворюються завдяки здатності людини виділяти з множини зовнішніх вражень найпридатніші для певного завдання. Основна суть цієї гіпотези полягає в тому, що наші мозкові механізми активно працюють над фільтрацією та обробкою великої кількості інформації, яку ми отримуємо з оточуючого світу. Завдяки цим механізмам ми можемо вибирати та виділяти ті ідеї та образи, які найбільш підходять для розв'язання конкретних завдань або проблем [27, с.289].

Ця гіпотеза акцентує увагу на важливості відкритості до сприйняття нових і незвичних образів. Вона вказує на те, що творчість часто виникає тоді, коли ми здатні переглядати звичні стереотипи та підходити до проблеми з нового боку. Наприклад, у процесі творчого мислення може виникнути неочікувана асоціація між різними ідеями чи концепціями, що приводить до виникнення нових творчих концепцій чи інноваційних рішень.

Ця гіпотеза також підкреслює значення стимулювання та розвитку креативного мислення. Вона натякає на те, що треба активно працювати над розширенням меж своєї уяви, експериментувати з новими ідеями та підходами, щоб стимулювати процес формування творчих ідей.

Отже, гіпотеза впізнавання творчих ідей сприяє розумінню того, як ми можемо впливати на формування своєї уяви та розвиток креативного потенціалу. Вона показує, що відкритість до нових і неочікуваних зв'язків та ідей може стати ключовим чинником для досягнення новаторських рішень і досягнень [27, с.289].

Гіпотеза синестезії базується на тому, що при дії певного подразника можуть виникати образи, які безпосередньо не пов'язані з якістю цього подразника, створюючи якісно нові відчуття. Наприклад, так званий "кольоровий слух". Цю гіпотезу підтверджують факти, що фантазію Дарвіна стимулювала музика, а на уяву Вагнера позитивно впливали яскраві кольори.

В психології традиційно розглядають уяву як окремий психічний процес, поряд зі сприйняттям, пам'яттю та увагою. Однак, останнім часом набуває поширення розуміння уяви, яке бере свій початок від І. Канта, як універсальної властивості свідомості. У цьому підході уява інтегрує різні когнітивні, емоційні та інші процеси, виявляючи їхню творчу природу, пов'язану з перетворенням та передбаченням результатів. Це знайшло відображення у концепціях «емоційного передбачення» (О. Запорожець) та «продуктивного сприйняття» (В. Зінченко) [21, с.282].

Психологи також розвивають ідеї І. Канта про продуктивну природу уяви. За визначенням О. Степанова, уява є психічним процесом створення образів предметів, ситуацій та обставин шляхом нової комбінації наявних знань. Л. Виготський наголошує, що «уява не повторює в тих самих комбінаціях і формах окремі враження, накопичені раніше, а створює нові поєднання з цих вражень».

Є. Ігнат'єв вважає, що основною характеристикою уяви у конкретній практичній діяльності є перетворення та обробка даних сприйняття та іншого матеріалу минулого досвіду, що призводить до формування нових вражень. Т. Себар підкреслює, що уява є універсальною людською здібністю до створення нових образів реальності через переробку змісту накопиченого практичного, почуттєвого, інтелектуального та емоційно-значеннєвого досвіду [21, с.282].

Сучасні вчені, вивчаючи уяву як специфічну активність людської психіки, пов'язують її з творчою діяльністю. Л. Виготський зазначав, що «уява як основа творчої діяльності однаково проявляється у всіх аспектах культурного життя, роблячи можливою художню, наукову та технічну творчість». З точки зору творчості та творчої уяви, А. Арнхейм досліджує процес формування поетичного образу. Р. Немов підкреслює, що завдяки уяві людина діє, розумно планує свою діяльність та керує нею. Майже вся людська матеріальна й духовна культура є продуктом уяви та творчості людини. Б. Юсов, аналізуючи проблему творчості, вважає, що уява є вектором майбутнього, прагненням до нового, а творчість передбачає новий крок у

невідоме у формі думки, задуму або продукту творчого мислення і діяльності [21, с.283].

Вивчення творчих здібностей займає значне місце у вітчизняній психології. Проблеми психології творчості висвітлюються у працях таких відомих науковців, як А. Брушлинський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та О. Тихомиров. Вивчення загальних і спеціальних здібностей розглядали О. Крутецький, Н. Лейтес та Б. Теплов. Творчий розвиток дітей досліджували В. Давидов, О. Запорожець, Г. Костюк, Д. Ельконін та інші.

Дж. Гілфорд, аналізуючи креативні здібності дітей, розумів інтелект як сукупність якісно різних здібностей, серед яких швидкість (легкість) мислення, його гнучкість, оригінальність, точність, а також уява. Він запровадив поняття дивергентного (що йде одночасно в різних напрямках) і конвергентного (логічного, односпрямованого) мислення, зазначаючи, що дивергентне мислення базується на уяві й служить засобом для генерації оригінальних ідей та самовираження [21, с.283].

Б. Теплов досліджував співвідношення загальних і спеціальних здібностей. Аналізуючи творчі здібності Н. Римського-Корсакова, Теплов розглядав роль уяви, її силу, багатство та ініціативність. Особливою рисою уяви Римського-Корсакова було багатство зорових, зокрема кольорових образів, і тісний зв'язок між слуховою та зоровою уявою, здатність переводити зорові враження в звучання і навпаки.

Здатність до уяви цікавила багатьох педагогів. К. Ушинський характеризував уяву як перетворювальну діяльність свідомості, підкреслюючи, що «уява відрізняється від спогаду новизною вироблених нею асоціацій». В. Сухомлинський наголошував на значенні яскравих уявлень, пов'язаних з об'єктами та явищами навколишнього світу, в навчанні.

Поняття «уява» широко застосовується при розробці питань здібностей. Ф. Гоноболін вважав її необхідним компонентом перцептивних здібностей, до яких належить і уява. Д. Ніколенко розглядав уяву як необхідний елемент комунікативних здібностей особистості [21, с.284].

Таким чином, у всіх дослідженнях уява є необхідним компонентом творчих здібностей особистості.

Висновок до розділу I

Уява – це фундаментальний психічний процес, що дозволяє людині на основі попереднього досвіду створювати нові образи об'єктів і явищ, яких вона безпосередньо не сприймала. Це активний і динамічний механізм, що формує нові комбінації образів, допомагаючи людині адаптуватися до нових умов і вирішувати складні проблеми. Завдяки уяві, як зазначав Альберт Ейнштейн, ми можемо охопити все і стимулювати прогрес.

Уява – це не лише засіб інтеграції різних психічних процесів, а й каталізатор творчих виявів у людському житті. Вона сприяє зв'язку між пам'яттю, відчуттями, сприйманням і мисленням, забезпечує основу для виникнення інновацій і новаторських ідей. Уява виконує багатофункціональну роль, що охоплює не лише пізнавальні і емоційні аспекти, а й захисну, регулюючу, контрольню-коригуючу та естетичну функції.

Історичний шлях розвитку уяви демонструє її важливість у культурі і науці, віддзеркалюючи суттєві зміни у сприйнятті цього психічного явища від античних часів до наших днів. Від класичних уявлень до сучасних психологічних теорій, уява визнана як ключовий компонент творчого процесу і стимулює інновації в різних галузях, таких як наука, технології, література, мистецтво та музика.

Цей психологічний механізм є невід'ємною складовою культурного розвитку, відіграючи ключову роль у розвитку людської творчості і сприяючи індивідуальному й колективному росту високих культурних та інтелектуальних досягнень.

Отже, уява є незамінним інструментом у творчому процесі, допомагаючи людині реалізовувати свої потенційні можливості, адаптуватися до змінних умов та вирішувати складні проблеми. Вона є основою для розвитку індивідуального творчого потенціалу та сприяє еволюції людської думки.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВИ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методи дослідження

В дослідженні взяли участь учні підліткового віку (13-14 років), 8 класу, Колтівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золочівської районної ради, Львівської області. Загальна кількість досліджуваних – 36 учнів, з них 22 дівчат та 14 хлопців.

Для дослідження розвитку уяви дітей підліткового віку використовується ряд спеціалізованих інструментів, серед яких наступні:

- Дослідження індивідуальних особливостей уяви [28, с.40];
- Дослідження творчої уяви [28, с.42];
- Методика «Вигадати розповідь» [8].

З метою перевірки достовірності результатів даних методик, нами були використані такі методи, як бесіда та спостереження.

Метою дослідження індивідуальних особливостей уяви є визначення рівня складності уяви, ступеня фіксованості образів, гнучкості або ригідності уяви, а також її стереотипності чи оригінальності.

Для проведення дослідження потрібні такі матеріали:

- Три аркуші паперу розміром 10×16 см без клітинок і лінійок.
- На першому аркуші в центрі зображений контур кола діаметром 2,5 см.
- На другому аркуші в центрі розміщений контур рівностороннього трикутника з довжиною сторони 2,5 см.
- На третьому аркуші в центрі знаходиться контур квадрата з довжиною сторони 2,5 см.
- Олівець і секундомір.

Дане дослідження нами було проведено в груповому форматі у два етапи з групами по 15-16 осіб.

Тестування складається з трьох етапів. На кожному етапі випробуваному було надано аркуш з відповідним контуром: на першому етапі — з колом, на

другому — з трикутником, на третьому — з квадратом. Перед кожним етапом респондентам надавали наступну інструкцію:

"Використовуючи зображений на аркуші контур геометричної фігури, намалюйте малюнок. Якість малюнка значення не має. Спосіб використання контуру обирайте на свій розсуд. За сигналом 'Стоп!' припиняйте малювання."

Час для виконання завдання на кожному етапі становить 60 секунд, який фіксується секундоміром [28, с.40].

По завершенні тестування респондентам задавали питання для самозвіту: "Чи сподобалося вам завдання? Які почуття у вас виникали під час його виконання?"

Результати аналізуються з метою визначення рівнів розвитку уяви, ступеня фіксованості образів, гнучкості або ригідності, а також оригінальності чи стереотипності. Це здійснюється через зіставлення і аналіз всіх трьох малюнків випробуваного.

Складність уяви визначається за найскладнішим з трьох малюнків за п'ятирівневою шкалою:

1. Контур геометричної фігури використовується як основна деталь простого малюнка.
2. Контур використано як основну деталь з додатковими частинами.
3. Контур є основною деталлю сюжету з можливими додатковими деталями.
4. Контур залишається основною деталлю складного сюжету з додаванням фігур і деталей.
5. Контур використано як одну з деталей у складному сюжеті.

Гнучкість уяви визначається через кількість різних сюжетів у малюнках.

- Уява є гнучкою, якщо всі малюнки різні за сюжетом і охоплюють як внутрішню, так і зовнішню частини контуру.

- Середня гнучкість, якщо два малюнки на той самий сюжет.

- Ригідна уява, якщо всі малюнки на один і той самий сюжет або виконані строго всередині контурів геометричної фігури [28, с.40].

Стереотипність уяви визначається за змістом малюнків. Типові малюнки включають сонце, квітку, обличчя або морду тварини, годинник, колесо, глобус для кола; дах будинку, піраміду, лист, дорожній знак для трикутника; робот, телевізор, будинок, вікно, акваріум для квадрата.

- Високий ступінь стереотипності констатується, якщо всі малюнки типові.

- Уява вважається оригінальною, якщо всі малюнки на нетипові сюжети.

Отримані результати нами було зіставлено з особливостями участі випробуваних у процесі дослідження та їх установами.

Варто зауважити, що випробувані з п'ятим рівнем складності уяви, відсутністю стереотипності і якісним виконанням малюнків зазвичай мають здібності до художньої діяльності. Ті, хто схильні до технічних наук, можуть зображати абстракції або геометричні фігури. Особи з гуманітарною спрямованістю часто малюють людей або сюжети, пов'язані з людською діяльністю [28, с.40].

Наступним етапом нашого експерименту було дослідження творчої уяви [28, с.42].

Метою цього дослідження було оцінити особливості творчого уявлення дітей підліткового віку.

Для проведення дослідження потрібні:

- Бланки з надрукованими на них трьома випадковими словами, наприклад: "капельюх", "дорога", "дощ".

- Стандартні аркуші паперу.

- Ручка.

- Секундомір.

Дане дослідження, як і в попередньому випадку, нами було проведено у два етапи з групами учнів по 15 чоловік.

Перед початком дослідження кожен учасник отримував бланк з трьома надрукованими словами. Бланки були покладені на стіл перед учасниками оберненою стороною догори, щоб вони не могли побачити слова до початку інструктажу. Далі респондентам була надана наступна інструкція:

"Прочитайте слова, надруковані на бланку, і складіть з них якомога більше речень, включивши всі три слова в кожне з них. Записуйте складені речення на аркуші паперу. На виконання завдання у вас є 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, починаємо!" [28, с.42].

Під час дослідження ми відстежували час і через 10 хвилин давали команду: "Стоп! Завершуйте роботу!"

Показники творчості в цьому дослідженні визначаються за такими критеріями:

- Оцінка за найоригінальніше і найкмітливіше речення.
- Сума балів за всі речення, складені випробуванням протягом 10 хвилин.

Ці показники встановлюються за допомогою шкали оцінки творчості.

Останнім етапом дослідження була методика «Вигадати розповідь» [8].

В даному дослідженні підліткам було надано завдання протягом однієї хвилини вигадати історію або казку на будь-яку тему, а потім переказати її за дві хвилини.

Уява дитини в цьому завданні оцінюється за такими критеріями:

1. Швидкість вигадування історії.
2. Незвичайність та оригінальність сюжету.
3. Різноманітність використаних образів.
4. Деталізація та опрацьованість образів.
5. Емоційність та вразливість образів [8].

Кожна історія оцінюється за п'ятьма критеріями, кожен з яких може отримати від 0 до 2 балів. Оцінка проводиться за такими параметрами:

1. Швидкість вигадування історії:
 - 2 бали: історія придумана за менше ніж 30 секунд.
 - 1 бал: історія вигадана протягом 30 секунд до 1 хвилини.

- 0 балів: дитина не встигла придумати історію за хвилину.

2. Незвичайність та оригінальність сюжету

- 0 балів: історія базується на побаченому чи почутому без додаткової уяви.

- 1 бал: дитина додає нові елементи до побаченого або почутого.

- 2 бали: сюжет повністю оригінальний і придуманий самою дитиною.

3. Різноманітність образів:

- 0 балів: історія зосереджена на одному персонажі чи об'єкті.

- 1 бал: історія містить два-три різних персонажі чи об'єкти з різними характеристиками.

- 2 бали: історія включає чотири і більше персонажа чи об'єктів, які різнобічно описані.

4. Деталізація образів:

- 0 балів: персонажі або об'єкти лише названі, без додаткових характеристик.

- 1 бал: персонажі або об'єкти описані одним або двома ознаками.

- 2 бали: персонажі або об'єкти мають три і більше характеристик.

5. Емоційність та вразливість образів:

- 0 балів: образи не викликають емоцій у слухачів і не супроводжуються емоціями оповідача.

- 1 бал: легкі емоції у оповідача та слухачів.

- 2 бали: сильні емоції у оповідача та слухачів, розповідь викликає виразну емоційну реакцію [8].

Висновки про рівень розвитку уяви:

- 10 балів: дуже високий рівень.

- 8-9 балів: високий рівень.

- 4-7 балів: середній рівень.

- 2-3 бали: низький рівень.

- 0-1 бал: дуже низький рівень.

2.2 Результати дослідження уяви у підлітків

Відповідно до першої методики, а саме дослідження індивідуальних особливостей уяви, нами були отримані наступні результати, занесені до табл.2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл тестування учнів 8 класу за рівнями вираженості індивідуальних особливостей уяви за методикою дослідження індивідуальних особливостей уяви (у%)

Рівень вираженості	Індивідуальні особливості уяви		
	Складність	Гнучкість	оригінальність
Низький	9	45	70
Середній	75	45	15
Високий	16	10	15

Аналізуючи отримані дані за методикою дослідження індивідуальних особливостей уяви дітей підліткового віку можна дійти до висновку, що 75% дослідних має середній рівень складності образів уяви. 16% респондентів мають високі бали, що свідчить про те, що дані діти мають певні творчі здібності і досить розвинену та складну уяву. 9% респондентів відносяться до категорії з низьким рівнем складності образів уяви.

Що стосується ступеню фіксованості уяви, то 55% дітей підліткового віку проявили гнучку уяву і 45% - фіксовану.

Стереотипні зображення були виявлені у 74% опитаних, що вказує на значний рівень стереотипності їхньої уяви та свідчить про низький рівень креативності. Водночас, лише 26% підлітків продемонстрували оригінальні ідеї у своїх малюнках, що відображає середній та високий рівень творчої уяви.

Відповідно до другої проведеної нами методики, а саме, дослідження творчої уяви нами керувала мета дослідити рівень розвитку творчої уяви як компонента творчих здібностей. Перед тим, як проводити дане дослідження,

ми попросили учнів 8 класу написати свої хобі, інтереси, заняття у позашкільних навчальних закладах, секціях, гуртках тощо.

Отримані нами результати були занесені до табл.2.2.

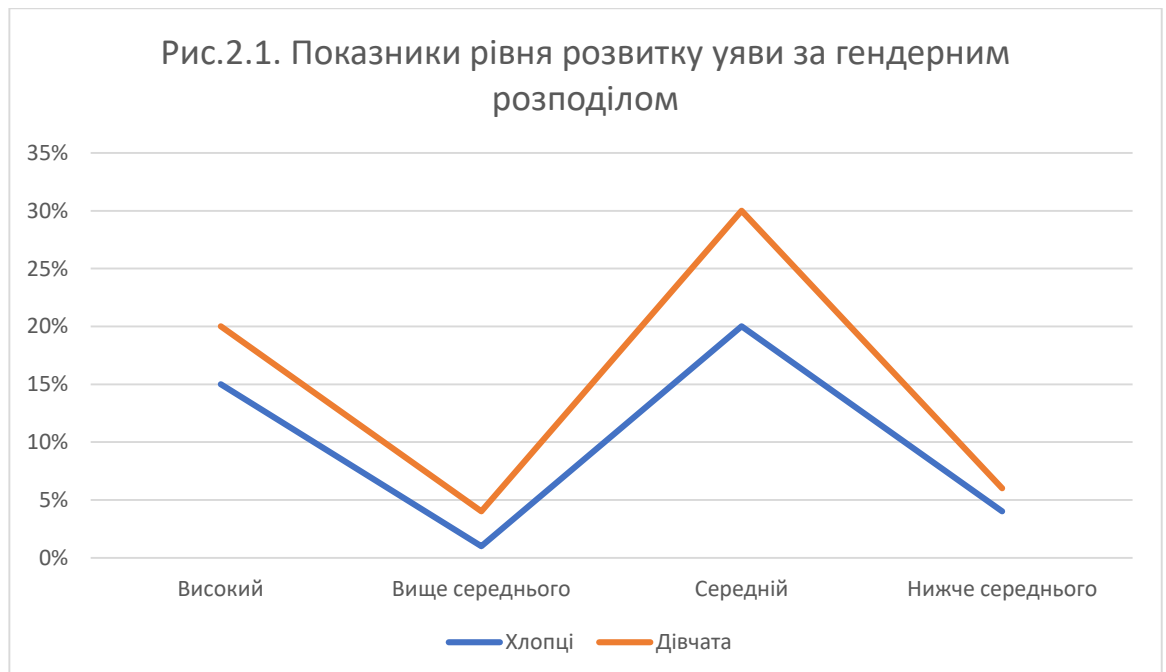
Таблиця 2.2

Розподіл респондентів за рівнем розвитку творчої уяви

Рівень розвитку творчої уяви	Кількість респондентів (%)
Високий	35
Вище середнього	5
Середній	50
Нижче середнього	10

Як видно в таблиці 2.2, більшість восьмикласників (50%) мають середній рівень розвитку творчої уяви, до категорії нижче середнього відноситься 10% респондентів. 5% опитуваних мають рівень вище середнього і 35% підлітків – високий рівень розвитку творчої уяви.

Варто зауважити, що за кількісними показниками уява хлопчиків та дівчат дещо відрізняється, що показано у рис. 2.1.

Як ми бачимо на даному графіку, у дівчат творча уява розвинута значно краще, ніж у хлопців, що свідчить про те, що дівчата більш творчі, старанні та

наполегливі. В ході проведеного спостереження, особистих бесід та аналізу шкільної документації нами було підтверджено результати даних діагностик та з'ясовано, що дівчата, які отримали високі результати, відвідують гурткові заняття з танців, малювання, плетіння з бісеру та гри на скрипці, тоді як хлопці в більшій свої кількості або не відвідують гуртки зовсім, або ж займаються спортом (футбол та бокс).

Порівняльний аналіз результатів дослідження учнів 8 класу, проведеного за методикою дослідження творчої уяви, з результатами опитування, спрямованого на виявлення їхніх інтересів, дозволив встановити залежність між ступенем сформованості змістовних інтересів та рівнем розвитку творчої уяви. Діти підліткового віку з розвиненими змістовними інтересами виявилися носіями вищого рівня творчої уяви. Це свідчить про те, що додаткові заняття творчістю у гуртках та секціях, читання книг та захоплення різними галузями знань сприяють розвитку їх творчої уяви.

Методика «Вигадати розповідь» направлена на визначення рівня розвитку схильності до творчості. Даний рівень оцінюється за наступними параметрами:

1. Час, витрачений на вигадкування розповіді.
2. Нетрадиційність та оригінальність сюжету розповіді.
3. Різноманітність образів, використаних у розповіді.
4. Опрацьованість та деталізація образів.
5. Виразність та емоційність образів.

Результати дослідження за цією методикою представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл респондентів відповідно до рівня розвитку схильності до творчості за методикою «Вигадати розповідь»

Рівень розвитку творчої уяви	Кількість респондентів (%)
Дуже низький	1
Низький	16
Середній	65

Високий	10
Дуже високий	8

Отримані результати свідчать про те, що лише 8% респондентів мають дуже високий рівень розвитку уяви. 10% підлітків відносяться до категорії з високим рівнем. 65% підлітків мають середній рівень розвитку уяви, 16% - низький і, на жаль, 1% восьмикласників – дуже низький рівень.

Висновок до розділу II

Отже, дослідження, в якому взяли участь учні 8 класу Колтівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золочівської районної ради, виявило низку важливих аспектів розвитку уяви серед підлітків. Загалом у дослідженні взяли участь 36 учнів віком 13-14 років, серед яких 22 дівчат та 14 хлопців.

Аналіз даних, отриманих за допомогою різних методик, дозволив встановити, що більшість підлітків (75%) мають середній рівень складності образів уяви. Лише 16% респондентів демонструють високий рівень творчих здібностей, тоді як 9% мають низький рівень уяви. Виявлено, що 55% підлітків мають гнучку уяву, а 45% – фіксовану. Результати також показали, що 74% опитаних схильні до стереотипного мислення, тоді як 26% демонструють оригінальність та креативність у своїх роботах.

Дослідження творчої уяви, проведене за другою методикою, показало, що 50% учнів мають середній рівень розвитку творчої уяви. Водночас, 10% респондентів відносяться до категорії нижче середнього, 5% – вище середнього, а 35% – високий рівень розвитку творчої уяви. Порівняльний аналіз результатів дослідження та опитування щодо інтересів учнів показав, що діти з розвиненими змістовними інтересами мають вищий рівень творчої уяви. Це свідчить про позитивний вплив додаткових занять творчістю, читання книг та захоплень різними галузями знань на розвиток творчих здібностей підлітків.

Методика «Вигадати розповідь» дозволила оцінити рівень схильності до творчості серед учнів за п'ятьма параметрами: час на вигадкування,

оригінальність сюжету, різноманітність та деталізація образів, виразність та емоційність. Отримані результати показали, що лише 8% респондентів мають дуже високий рівень розвитку уяви, 10% – високий, 65% – середній, 16% – низький, а 1% – дуже низький.

Висновки дослідження підкреслюють важливість підтримки та розвитку творчих здібностей серед підлітків через різноманітні позашкільні заняття, що сприяють формуванню гнучкої та оригінальної уяви.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ УЯВИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

3.1. Основні принципи, цілі, задачі та етапи психологічної корекційної роботи з розвитку уяви у дітей підліткового віку

Основними принципами психокорекційної роботи, насамперед, виступає принцип єдності діагностичної та корекційної роботи. Завдання корекційної роботи можуть бути зрозумілі та поставлені лише на основі комплексної діагностики та оцінки найближчого можливого прогнозу розвитку, що формується на основі зони найближчого розвитку дитини. Корекція та розвиток взаємопов'язані та взаємозалежні. Діяльність, спрямована на вирішення завдань психологічної корекції, може бути названа діагностико-корекційною або діагностико-розвиваючою роботою [5].

Принцип «заміщення онтогенезу», детально розглянутий в працях Д. Ельконіна, І. Дубровіної та інших авторів, становить основу всієї корекційної діяльності. Згідно з цим принципом, ефективність корекційної роботи на 90% залежить від комплексності, ретельності та глибини попередньої діагностичної роботи [26, с.20].

Цей принцип передбачає, що корекційна діяльність має розпочинатися з того моменту, де виникли відхилення від нормального ходу онтогенезу, тобто із «точки виходу». Аналізуючи історію розвитку дитини, педагог або психолог звертає увагу на ті моменти, коли розвиток не відбувався оптимальним чином, і спрямовує свою діяльність на те, щоб компенсувати ці проблеми та відновити нормальний хід розвитку [26, с.20].

Попередній аналіз діагностичних даних надає можливість зрозуміти, які саме аспекти розвитку потребують корекції та в якому напрямку потрібно працювати. Це дозволяє зосередити зусилля на тих аспектах, які мають найбільше значення для подальшого успішного корекційного впливу. Такий підхід дозволяє максимально ефективно використовувати ресурси і час, спрямовані на корекцію розвитку дитини [26, с.20].

Важливо зазначити, що даний принцип, взаємозв'язку діагностики та корекції, виявляється у важливості одночасності цих процесів. Ефективність корекційної діяльності залежить від глибини та комплексності діагностики, яка не лише надає контроль над змінами особистості, поведінки та емоцій клієнта, а й допомагає вдосконалювати сам процес корекції [26, с.20].

Цей принцип реалізується у двох ключових аспектах. По-перше, перед початком корекційної роботи обов'язково проводиться докладне діагностичне обстеження, на основі якого визначаються цілі та завдання корекційно-розвивальної діяльності. По-друге, реалізація корекційно-розвивальних заходів вимагає постійного моніторингу змін у клієнта в процесі корекції, що дозволяє вчасно вносити необхідні корективи та оптимізувати стратегії дії. Такий контроль відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності корекційного процесу, забезпечуючи психологу необхідну інформацію та зворотній зв'язок [26, с. 21].

Другий принцип полягає у єдності вікового та індивідуального розвитку. Тобто, індивідуальний підхід має застосовуватись до дитини відповідно її віку. Саме тому, корекційна робота має спрямовуватися на певний взірєць або норму розвитку, але не має за мету зараз «вирівнювати» кожну дитину під цей стандарт. Вона має стимулювати широкий пошук і активність як у просторі можливостей дитини, так і у часі їх виявлення і реалізації. Корекційні заходи повинні бути спрямовані на підтримку та розвиток індивідуальних потенціалів кожної дитини, дозволяючи їй розвиватися у власному темпі та відповідно до її унікальних потреб і можливостей [5].

Концепцію «психологічного віку» вперше введено Л. Виготським, яка

описує новітні зміни в будові особистості, її діяльності та психічній сфері, що визначають свідомість дитини, її взаємини з оточуючим світом та загальний хід розвитку [26, с. 21].

У визначенні відповідності рівня розвитку дитини віковій нормі і постановці корекційних завдань важливо враховувати наступні аспекти:

- Особливості соціальної ситуації розвитку, такі як зміна типу навчального або виховного закладу, кола спілкування (включаючи ровесників, дорослих, сімейне середовище тощо).
- Рівень сформованості психологічних новоутворень на даному етапі вікового розвитку.
- Рівень розвитку провідної діяльності дитини та можливості його оптимізації.

Окрім того, крім поняття «вікової норми», психологу доводиться оперувати поняттям «індивідуальної норми», яке дозволяє визначити програму оптимізації розвитку в межах вікової норми для кожного конкретного клієнта з урахуванням його унікальних особливостей та індивідуального шляху розвитку [26, с. 21].

Третім принципом корекційної роботи можна вважати принцип корекції «зверху вниз», запропонований Л. Виготським, який акцентує увагу на перспективі майбутнього розвитку, що визначає спрямованість корекційної роботи. Його суть полягає в тому, що головною метою психолога є створення «зони найближчого розвитку» для клієнта (в оригінальній концепції Л. Виготського, це передусім діти). Корекція за цим принципом передбачає активний та випереджаючий вплив на формування психологічних новоутворень, заснований на відомому рівні розвитку та врахуванні потенціалу для подальшого росту [26, с.21].

Такий підхід передбачає, що психологічна діяльність будується таким чином, щоб сприяти розвитку та утвердженню в клієнта нових психологічних здібностей, які перевищують його поточний рівень функціонування. Це означає, що психолог працює над розвитком тих аспектів особистості, які зараз

є поза його досягненнями, але доступні для набуття у майбутньому [26, с. 21].

Четвертим принципом визначають протилежний попередньому – принцип корекції «знизу вгору». При реалізації цього принципу основний акцент корекційної роботи робиться на вправах і тренуваннях, спрямованих на розвиток вже наявних психологічних здібностей. Цей підхід особливо важливий для прихильників поведінкового підходу, які вважають, що корекція поведінки має базуватися на підкріпленні (позитивному або негативному) вже існуючих шаблонів поведінки з метою закріплення соціально-прийнятної поведінки та стримування соціально-неприйнятної.

Основна мета цього підходу – стимулювання бажаної поведінки та стримування небажаної, шляхом викликання та підкріплення заданих моделей поведінки будь-якими можливими засобами. У центрі корекційної діяльності перебуває вже наявний рівень психічного розвитку, який розглядається як процес ускладнення, модифікації поведінки та комбінації реакцій з вже існуючого поведінкового репертуару [26, с. 22].

П'ятим принципом виступає системність розвитку психологічної діяльності. Даний принцип підкреслює необхідність враховувати в корекційній роботі профілактичні та розвиваючі завдання. Системність цих завдань відображає взаємозв'язок різних аспектів особистості та нерівномірність їх розвитку. Завдяки системному підходу до будови психіки, свідомості та діяльності особистості всі її аспекти взаємопов'язані та взаємообумовлені [26, с. 22].

При встановленні цілей і завдань корекційно-розвивальної діяльності необхідно враховувати не лише поточні проблеми, а й виходити з передбачення майбутнього розвитку. Часом вжиті профілактичні заходи можуть уникнути різноманітних відхилень у розвитку, що зменшує потребу в спеціальних корекційних заходах [26, с. 22].

Реалізація принципу системності розвитку в корекційній роботі спрямована на усунення причин та джерел відхилення в психічному розвитку.

Успішність такого підходу базується на результаті діагностичного обстеження, що включає в себе систему причинно-наслідкових зв'язків і ієрархію відносин між симптомами та їх причинами [26, с. 22].

При визначенні стратегії корекційної роботи принцип системності розвитку тісно пов'язаний з принципом корекції «зверху вниз»: аналіз актуального рівня розвитку, досягнутого дитиною до моменту обстеження, проводиться з огляду на центральну лінію розвитку та ієрархію форм психічної діяльності, визначаючи зону найближчого розвитку та перспективи.

Ще одним принципом, шостим, визначають принцип, власне, корекції. Цей принцип визначає напрям дії корекційних зусиль, обирає засоби та методи досягнення мети, а також встановлює тактику проведення корекційної роботи та способи реалізації поставлених цілей. Його суть полягає у тому, що основним методом корекційно-розвивальної дії є створення умов для активної діяльності клієнта, під час якої створюються умови для вирішення складних ситуацій та підтримується позитивний розвиток особистості. Корекційна дія завжди проводиться в контексті певної діяльності, виступаючи орієнтиром для активності [26, с. 23].

Згідно з цим принципом, основним напрямом корекційної роботи є цілеспрямоване формування узагальнених способів орієнтування клієнта в різних сферах діяльності, міжособистісних взаємодій та соціальному середовищі. Сама корекційна дія вибудована як цілісна та осмислена діяльність, яка гармонійно вписується в повсякденні життєві ситуації клієнта.

Особливо активно цей принцип застосовується в корекційній роботі з дітьми, де велике значення має поняття «провідної діяльності». Наприклад, у дошкільному та молодшому шкільному віці гра в різних формах виступає як провідна діяльність, в підлітковому віці – спілкування та різні види взаємодії.

Діяльнісний принцип корекції, по-перше, визначає сам об'єкт застосування корекційних заходів, а по-друге, визначає методи корекційної роботи через організацію відповідних видів діяльності та формування

узагальнених способів орієнтування [26, с.23].

Варто зауважити, що висновки щодо необхідності корекційної роботи робляться лише на основі психолого-педагогічного аналізу внутрішніх та зовнішніх умов розвитку дитини [5].

Окрім того, корекційна робота має ґрунтуватися на тому, що до кожної дитини застосовується такий підхід, як до обдарованої особистості. Іншими словами, дитина, з якою проводиться психолого-корекційна робота, не повинна відчувати свою неповноцінність [5].

Оскільки психокорекційні заходи спрямовані на виправлення певних відхилень у розвитку, виникають наступні актуальні питання:

- Що розуміють під поняттям «відхилення в розвитку»?
- Які є підстави для проведення корекції?
- Хто саме відповідальний за доцільність визначення завдань корекційної роботи?
- За якими критеріями і хто саме оцінює ефективність корекційної роботи?

У практиці корекційної роботи існують різні моделі, які пояснюють причини труднощів у розвитку:

- Біологічна модель пояснює відхилення в розвитку через зниження темпу органічного дозрівання.
- Медична модель вважає, що проблеми в розвитку належать до сфери аномального розвитку та виносить їх на медичний рівень.
- Інтеракціоністська модель акцентує на значенні порушень взаємодії між особистістю та середовищем для виникнення проблем розвитку, у т. ч. через дефіцит або соціальну депривацію.
- Педагогічна модель вбачає причини відхилень в соціальній та педагогічній занедбаності дитини.
- Діяльнісна модель визнає важливість несформованості провідного типу діяльності та інших, характерних для певної вікової стадії видів

діяльності [26, с. 24].

Постановка цілей корекційної роботи безпосередньо залежить від обраної теоретичної моделі психічного розвитку і визначається нею.

У вітчизняній психології корекційна робота має за основу розуміння психічного розвитку дитини як активного діяльнісного процесу, що реалізується у співпраці з дорослим. Це призводить до виділення трьох основних напрямів і сфери постановки корекційних цілей:

- Оптимізація соціальної ситуації розвитку (створення сприятливого середовища для розвитку дитини).
- Розвиток видів діяльності дитини (спрямованість на формування різноманітних діяльностей в дитини).
- Формування віково-психологічних новоутворень (врахування та сприяння розвитку нових психологічних особливостей у віковій перспективі).

Водночас, у зарубіжній психології причини труднощів у розвитку дитини розглядаються або як порушення внутрішніх структур особистості, або в зовнішньому середовищі, або об'єднуються ці два підходи разом. Відповідно, цілі корекційної роботи розуміються як відновлення цілісності особистості чи модифікація поведінки, залежно від обраної моделі [26, с. 25].

При конкретизації цілей корекції важливо керуватися декількома правилами:

- Позитивна форма (цілі корекції мають бути виражені позитивно, спрямовані на розвиток, а не на усунення негативних аспектів).
- Реалістичність (цілі повинні бути досяжними та співвіднесеними з тривалістю корекційної роботи).
- Долгостроковість (ефективність корекційної роботи проявляється в тривалості її впливу на клієнта) [2].

Врахування цих правил допомагає досягти максимального ефекту в корекційній роботі та сприяє здійсненню позитивних змін у розвитку дитини.

3.2 Програма корекційної роботи з розвитку уяви в підлітків

Психокорекційна програма з підвищення рівня розвитку уяви базується на активізації креативних процесів мислення, стимулюванні нетрадиційного мислення та сприянні розвитку творчих навичок учасників. Програма включає в себе методики, спрямовані на розвиток різноманітності образів у уяві, підвищення деталізації та емоційної насиченості цих образів, що сприяє формуванню гнучкої уяви та зниженню рівня стереотипності у мисленні учасників програми.

Мета цієї програми – допомогти підліткам розвинути свою уяву. Розроблена нами програма включає в себе різні вправи та заходи, які допоможуть підліткам генерувати нові ідеї, вирішувати проблеми, створювати нові речі тощо.

Структура програми:

Програма складається з 10 тижневих сесій. Кожна сесія буде тривати має тривалість 60 хвилин.

На заняттях використовуються наступні вправи:

- мозковий штурм;
- рольова гра;
- оповідання;
- малювання.

Очікується, що після завершення програми підлітки зможуть:

- Генерувати більше нових ідей.
- Вирішувати проблеми більш творчо та ефективно.
- Створювати нові речі.
- Більше впевнені у своїх творчих здібностях.

Вправа «Мозковий штурм»

Тема: "Якби я міг літати, я б..." [4]

Правила: кожен учасник по черзі говорить речення, яке починається з фрази "Якби я міг літати, я б...". Немає жодних обмежень для уяви!

Вправа «Рольова гра»

Ситуація: група підлітків знаходить старий, загадковий будинок. Вони вирішують дослідити його.

Правила: кожен учасник бере на себе роль одного з підлітків. Разом вони вигадують, що відбувається далі.

Вправа «Склади оповідання»

Завдання: написати коротку розповідь про тварину, яка може говорити.

Вправа «Я мрію...»

Завдання: Намалювати свою мрію.

Вправа «Вигадай історію за картинкою»

Ведучий показує підліткам картинку.

Завдання: кожен учасник придумує історію про те, що зображено на картинці.

Вправа «Скульптура»

Завдання: З пластиліну або глини створити скульптуру на тему "Мої емоції".

Вправа «Буриме»

Ведучий дає підліткам два римовані слова.

Завдання: кожен учасник придумує вірш, використовуючи ці слова.

Вправа «Перетворення слів»

Ведучий дає підліткам слово.

Завдання: Кожен учасник по черзі змінює одну букву в слові, щоб отримати нове слово.

Вправа «Вигадай новий кінець для Колобка»

Ведучий читає підліткам всім відому казку «Колобок», учасники тренінгу разом мають придумати новий кінець для Колобка.

Вправа «Кулінарний шедевр» [16].

Завдання: придумати та приготувати нову страву.

Вправа «Лист в майбутнє»

Завдання: написати листа самому собі в майбутнє.

Вправа «Фільм»

Завдання: придумати та зняти короткий фільм на будь-яку тему.

Окрім того, під час занять пропонується використовувати наступні ігри:

- Створення історій: один учасник починає розповідь і додає до неї речення, а потім кожен наступний учасник по черзі вносить свій внесок, щоб розвивати історію далі.

- Переказ історій: виберіть відому казку або історію і розповідайте її у своїх власних словах, додаючи нові подробиці та змінюючи сюжет за вашим бажанням.

- Ігри з кубиками для розповіді історій: використовуйте кубики із зображеннями або словами, щоб створювати випадкові елементи для своїх історій.

- Нове життя старим речам: дітям пропонується придумати нове використання, наприклад, для старої шляпи чи картонної коробки.

- Гра «Перетворення» [1].

Мета: розвивати уяву та самовираження за допомогою метафоричних засобів.

Дітям пропонується закінчити наступні речення віршем або малюнком:

- Якби я був книжкою, то я був би...
- Якби я був явищем природи, я був би...

- Гра «Чарівна паличка» [18].

Дітям пропонується придумати варіанти своїх дій, якби в них були такі палички, як паличка-виручалочка, паличка, що здатна зменшувати або збільшувати предмети чи живих істот, або чарівна паличка.

- Гра «Казка навпаки»

В даній грі дітям пропонується поміняти місцями героїв: добрі стають злими, а злі – добрими [35].

3.3 Рекомендації для батьків, педагогів та дітей щодо розвитку уяви в підлітковому віці

Для максимального розвитку творчих здібностей дитини необхідно створити сприятливі умови, які включають фізичні, соціально-економічні та психологічні аспекти. Хоча психологи ще не знайшли однозначної відповіді на це питання, проблема залишається актуальною. Різні автори, включаючи американського психолога Дж. Сміта, пропонують різноманітні підходи до навчання творчості, які зараз розглядаються в широкому міжнародному контексті [14].

За словами Дж. Сміта, ключовими умовами для розвитку творчих здібностей є:

1. Фізичні умови, які включають доступність матеріалів для творчості та можливість використання їх у будь-який момент.
2. Соціально-економічні умови, що забезпечують дитині відчуття зовнішньої безпеки, де вона може бути впевнена, що її творчі вияви не зазнають негативної оцінки від дорослих.
3. Психологічні умови, спрямовані на формування у дитини відчуття внутрішньої безпеки, розкнутості та свободи завдяки підтримці дорослими її творчих починань [14].

Однак важливо зазначити, що роль дорослих у цьому процесі не обмежується лише створенням необхідних умов. Вони також мають активно допомагати дитині у розвитку її творчих здібностей. З цієї точки зору, рекомендації Дж. Гауена стають особливо цінними:

- Створюйте психологічну базу, що забезпечує затишок та безпеку для пошуків дитини.
- Підтримуйте інтерес дитини до творчості та демонструйте співчуття до невдач.
- Поважайте дивні ідеї і запитання дитини, стимулюйте її допитливість і творчість.

Ці заходи допомагають зробити творчий процес дитини більш ефективним та збагаченим [14].

Якщо розмежувати рекомендації для розвитку уяви окремо для батьків, педагогів та дітей, можна виокремити наступні рекомендації, наведені нижче.

Для батьків:

1. Час від часу влаштовуйте сімейні вечори, під час яких спільно з вашою дитиною вигадуйте різноманітні історії, малюйте – творіть.
2. Забезпечте доступ дитини до книг, різноманітних за жанрами. Намагайтесь обговорювати з дитиною прочитане нею, спонукайте її до аналізу та власних творчих інтерпретацій.
3. Підтримуйте інтереси вашої дитини та надихайте її на їх розвиток.
4. Забезпечте доступ до матеріалів для творчості (малювання, ліплення, музичних інструментів тощо).
5. Створіть атмосферу психологічного комфорту. Хваліть за найменші успіхи вашу дитину.

Рекомендації для педагогів:

1. Використовуйте під час уроків різноманітні творчі методи навчання: ігри, проекти, дискусії, рольові ігри тощо. Залучайте учнів до творчих проєктів та конкурсів.
2. Працюйте над розвитком критичного мислення учнів. Заохочуйте їх до аналізу та тлумачення літературних і художніх творів.
3. Створюйте атмосферу довіри та психологічного комфорту, де учні можуть вільно висловлювати свої ідеї та експериментувати.

Рекомендації для дітей:

1. Приймайте активну участь у різноманітних творчих проєктах та конкурсах.
2. Більше читайте різні літературні жанри, передивляйтесь фільми, відвідуйте виставки та концерти.
3. Виходьте за рамки стандартів, розвивайте свої власні ідеї та концепції.
4. Обговорюйте свої творчі ідеї з батьками, вчителями чи друзями. Не бійтесь критики.

Висновок до розділу III

Отже, психологічна корекційна робота з розвитку уяви у дітей підліткового віку базується на основних принципах виявлення та стимулювання творчих здібностей, забезпечення підтримуючого середовища та розвитку індивідуальних особливостей кожної дитини.

Цілі такої роботи включають розвиток креативного мислення, підвищення емоційної компетентності, формування особистісної ідентичності, зміцнення самооцінки та впевненості у собі, розвиток соціальних навичок, покращення когнітивних здібностей, підтримка позитивного благополуччя тощо.

Етапи корекційної роботи включають діагностику психологічного стану, формування позитивних установок, тренінги з розвитку уяви та творчих здібностей та практичну реалізацію отриманих знань.

Програма корекційної роботи для покращення рівня уяви підлітків передбачає використання різноманітних методів та технік, таких як психологічні тренінги, індивідуальні консультації, групові заняття та психокорекційні вправи.

Для оптимального розвитку творчих здібностей у дітей необхідно створити сприятливі умови, які враховують фізичні, соціально-економічні та психологічні аспекти. Хоча проблема розвитку творчості залишається актуальною і не має однозначного вирішення, сучасні підходи, зокрема відомі завдяки дослідженням Дж. Сміта та рекомендаціям Дж. Гауена, пропонують ефективні стратегії. Важливими елементами є доступ до творчих матеріалів, забезпечення безпеки та підтримка з боку дорослих.

Роль батьків, педагогів та самих дітей у цьому процесі є ключовою. Батьки можуть сприяти творчому розвитку, організовуючи спільні творчі вечори, забезпечуючи доступ до книг та інших ресурсів, а також створюючи атмосферу підтримки та заохочення. Педагоги, у свою чергу, можуть використовувати різноманітні творчі методи навчання, розвивати критичне

мислення учнів та забезпечувати атмосферу довіри. Самі підлітки повинні активно брати участь у творчих проєктах, розвивати свої ідеї та не боятися експериментувати.

Таким чином, комплексний підхід, який включає індивідуальний підхід, стимулювання творчого мислення, емоційну підтримку та соціальну взаємодію, сприяє всебічному розвитку уяви та творчих здібностей підлітків, допомагаючи їм досягти особистісного і творчого росту.

РОЗДІЛ IV. БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ

4.1. Безпека життєдіяльності – важливий чинник сталого людського розвитку

На перший погляд, зв'язок між безпекою життєдіяльності та творчою діяльністю підлітків може здатися не очевидним. Проте, при детальному розгляді стає зрозуміло, що ці два аспекти тісно пов'язані між собою і мають суттєвий вплив на сталий людський розвиток.

Сприятливе середовище, яке гарантує безпеку життєдіяльності, створює ґрунт для розквіту творчого потенціалу підлітків. Коли молоді люди почуваються в безпеці, вільні від страху та тривоги, вони більш схильні до дослідження нових ідей, адже без страху засудження чи невдачі підлітки вільні генерувати креативні ідеї та втілювати їх у життя. У такому середовищі вони можуть сміливо досліджувати нові концепції, експериментувати з різними підходами і відкривати для себе нові аспекти своїх інтересів. Це сприяє розвитку їхньої уяви та інноваційного мислення, що є важливим для їхнього майбутнього професійного та особистісного зростання.

Окрім того, діти підліткового віку схильні до ризику та експериментів. Творчість часто потребує виходу за межі зони комфорту, що неможливо без відчуття безпеки. У безпечному середовищі підлітки не бояться помилок і невдач, оскільки вони розглядаються як частина процесу навчання і зростання. Це дозволяє їм брати на себе ризики, пробувати нові речі і знаходити нестандартні рішення, що сприяє розвитку їхнього креативного потенціалу.

Випробування своїх можливостей – ще одна характерна та корисна риса для дітей цієї вікової категорії. Впевненість у власній безпеці дає підліткам можливість розширювати свої творчі горизонти та долати виклики. Вони можуть сміливо приймати нові виклики, розвивати свої навички і таланти, а також знаходити нові способи самовираження. Це сприяє їхньому особистісному розвитку і підготовці до майбутніх професійних та життєвих ситуацій.

Окрім того, у безпечному середовищі діти-підлітки більш охоче взаємодіють з однолітками, обмінюються ідеями і співпрацюють у спільних проектах, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок, вміння працювати в команді та вирішувати конфлікти, що, в свою чергу, є важливими аспектами соціального розвитку і професійної компетентності.

Почуття безпеки сприяє емоційній стабільності дітей підліткового віку, що позитивно впливає на їхню впевненість у собі та своїх здібностях. Вони можуть краще зосереджуватися на своїх цілях і досягненнях, не відволікаючись на страхи та тривоги, що сприяє їхньому загальному добробуту та успіху в різних сферах життя.

Іншими словами, створення безпечного та підтримуючого середовища є ключовим чинником для розвитку творчого потенціалу підлітків. Це сприяє їхньому інтелектуальному, емоційному та соціальному зростанню, готує їх до майбутніх викликів та успіхів і закладає основу для сталого розвитку суспільства в цілому.

Однак, творча діяльність може суттєво впливати на безпеку життєдіяльності підлітків. Так, наприклад, розвиток критичного мислення є важливим аспектом творчого процесу, оскільки він потребує глибокого аналізу інформації, ретельної оцінки ризиків і прийняття обґрунтованих рішень. Це сприяє кращому розумінню потенційних небезпек та формуванню здатності передбачати й уникати їх. Уміння генерувати нестандартні рішення є ще однією значущою перевагою творчих людей. Завдяки цьому вони здатні знаходити виходи з складних ситуацій та уникати небезпечних обставин, демонструючи високу ефективність у вирішенні проблем.

Крім того, впевненість у своїх творчих здібностях значно підвищує самооцінку підлітків, роблячи їх стійкішими до стресів і знижуючи схильність до ризикованої поведінки. Вони стають більш впевненими у своїх силах, що сприяє зростанню їхньої психологічної стабільності. Творчий процес також пов'язаний із зростанням відповідальності, оскільки вимагає усвідомлення наслідків своїх дій. Підлітки, залучені до творчої діяльності, краще розуміють

важливість відповідальності за свої рішення, що сприяє більш обдуманому та безпечному поведженню.

Зв'язок між безпекою життєдіяльності та творчою діяльністю підлітків стає ще більш виразним у контексті сталого людського розвитку, який передбачає не лише економічне зростання, а й соціальний прогрес та захист довкілля. Творчість та інновації є рушійною силою сталого розвитку, адже саме вони дають можливість знаходити нові шляхи вирішення проблем бідності, нерівності, зміни клімату та інших глобальних викликів.

Створення сприятливого середовища, яке стимулює творчість і гарантує безпеку молодих людей, є ключовим завданням для забезпечення кращого майбутнього. Це передбачає кілька важливих аспектів.

По-перше, необхідно забезпечити доступ до якісної освіти та ресурсів. Підліткам слід надавати можливість здобувати знання та навички, необхідні для розвитку їхніх творчих здібностей. Це включає не лише академічну освіту, а й доступ до різноманітних навчальних матеріалів, технічного обладнання та інших ресурсів, які можуть сприяти їхньому креативному розвитку.

По-друге, важливо створити безпечні та інклюзивні простори, де молоді люди можуть вільно самовиражатися та досліджувати свої творчі ідеї без страху осуду чи дискримінації. Такі простори мають бути доступними для всіх, незалежно від соціального статусу, раси, гендеру чи інших характеристик, що забезпечить рівні можливості для всіх підлітків.

Третій аспект полягає в забезпеченні доступу до менторів та наставників, які цінують креативність і можуть допомогти підліткам розкрити свій творчий потенціал. Ментори можуть надати цінні поради, підтримку та надихати молодь на нові досягнення, сприяючи їхньому особистісному та професійному зростанню.

Крім того, важливо заохочувати участь підлітків у різноманітних творчих заходах. Це можуть бути мистецтво, музика, театр, спорт та інші види діяльності, що сприяють розвитку креативного мислення та самовираження.

Підтримка таких заходів допомагає молодим людям розвивати свої таланти, знаходити однодумців і відчувати свою значущість у суспільстві.

Таким чином, створення сприятливого середовища для творчого розвитку підлітків вимагає комплексного підходу, що включає доступ до освіти та ресурсів, безпечні та інклюзивні простори, менторство та наставництво, а також підтримку творчих заходів. Це забезпечить не лише розквіт творчого потенціалу молоді, а й сприятиме їхній безпеці та гармонійному розвитку, закладаючи основу для сталого розвитку суспільства в цілому.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Отже, в ході проведеної роботи нами були виконані усі висунуті завдання, в результаті чого було зроблено наступні висновки:

Уява є основоположним психічним процесом, що дозволяє людині створювати нові образи об'єктів і явищ на основі накопиченого досвіду, навіть якщо вони не сприймаються безпосередньо. Цей активний і динамічний механізм сприяє формуванню нових комбінацій образів, що допомагає адаптуватися до змінюваних умов і розв'язувати складні завдання. Уява, як стверджував Альберт Ейнштейн, є інструментом, що дозволяє охоплювати все й стимулювати прогрес.

Цей психічний процес інтегрується з усіма іншими аспектами мислення, такими як пам'ять, відчуття, сприймання і мислення, утворюючи основу для творчої діяльності. Воно виконує різноманітні важливі функції, зокрема антиципацію, пізнавальну активність, емоційне вираження, захист від стресів, регулювання поведінки, контроль і критичність, а також естетичне сприйняття.

Історія розвитку концепцій уяви показує її значущість у різних сферах людської діяльності. Від стародавніх часів до сучасних психологічних теорій, уява розглядається як важливий стимул для творчості та інновацій. Вона є ключовим психологічним механізмом, що об'єднує когнітивні, емоційні та вольові аспекти людської діяльності і відіграє центральну роль у наукових, технічних, літературних, художніх і музичних вираженнях.

Дослідження, проведене серед учнів 8 класу Колтівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золочівської районної ради, показало різноманітні аспекти розвитку уяви серед підлітків. У дослідженні брали участь 36 учнів віком 13-14 років (22 дівчат та 14 – хлопців).

Аналіз отриманих даних показав, що більшість підлітків (75%) мають середній рівень розвитку уяви. Тільки 16% виявили високі творчі здібності,

водночас як 9% показали низький рівень уяви. Щодо типів уяви, 55% мали гнучку уяву, тоді як у 45% вона була фіксованою. Також виявлено, що 74% учасників дослідження схильні до стереотипного мислення, і лише 26% проявили оригінальність і креативність у своїх роботах.

Застосування методики «Вигадати розповідь» визначило рівень творчості учнів за такими параметрами, як час, оригінальність сюжету, різноманітність і деталізація образів, виразність і емоційність. Результати показали, що лише 8% респондентів мають дуже високий рівень розвитку уяви, 10% – високий, 65% – середній, 16% – низький, і лише 1% – дуже низький.

Узагальнення отриманих даних підкреслює важливість підтримки та розвитку творчих здібностей серед підлітків через різноманітні захоплення та позашкільні заняття, що сприяє формуванню гнучкої і оригінальної уяви, що, в свою чергу, є важливим елементом для їхнього подальшого особистісного та інтелектуального розвитку.

Емпіричне дослідження, проведене в рамках даної роботи, підтвердило ці теоретичні концепції та збагатило їх практичними даними. Аналіз результатів дослідження показав, що розвиток уяви в підлітковому віці може сприяти впливу програмою корекційної роботи, спрямованою на збагачення та активізацію творчих процесів у підлітків.

Корекційна робота з розвитку уяви серед дітей підліткового віку ґрунтується на визначених принципах, спрямованих на виявлення та стимулювання їх творчих здібностей, а також на створенні підтримуючого середовища, що сприяє індивідуальному розвитку. Основні цілі такої роботи включають розвиток креативного мислення, підвищення емоційної компетентності, формування особистісної ідентичності, зміцнення самооцінки і впевненості у собі, розвиток соціальних навичок, покращення когнітивних здібностей та підтримка позитивного благополуччя.

Етапи корекційної роботи включають діагностику психологічного стану,

формування позитивних установок, проведення тренінгів з розвитку уяви та творчих здібностей, а також практичну реалізацію отриманих знань. Програма корекційної роботи передбачає використання різноманітних методів і технік, таких як психологічні тренінги, індивідуальні консультації, групові заняття та психокорекційні вправи.

Оптимальний розвиток творчих здібностей у дітей вимагає створення сприятливих умов, які враховують фізичні, соціально-економічні та психологічні аспекти. Важливою складовою є підтримка з боку батьків, педагогів та самих дітей. Батьки можуть сприяти творчому розвитку, організовуючи спільні творчі вечори та забезпечуючи доступ до різноманітних ресурсів. Педагоги, використовуючи різноманітні творчі методи, можуть розвивати критичне мислення учнів і створювати атмосферу взаємопідтримки. Самі підлітки повинні брати активну участь у творчих проєктах, експериментувати і розвивати свої ідеї.

Таким чином, комплексний підхід до корекційної роботи сприяє всебічному розвитку уяви та творчих здібностей підлітків, сприяючи їхньому особистісному і творчому зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 5 вправ для розвитку спостережливості та уяви. Всеосвіта. Спільнота. URL: <https://vseosvita.ua/3-4ea> (дата звернення: 14.06.2024).
2. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
3. Андрушко Я.С. Результати апробації програми розвитку активної уяви та її побудови у підлітків. URL: <https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/73/58> (дата звернення: 13.06.2024)
4. Бевзенко В.В. Вправи на розвиток уяви. Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://vseosvita.ua/library/vpravi-na-rozvitok-uavi-31048.html?rl=619840> (дата звернення: 14.06.2024).
5. Бойко Ю.В. Основні принципи при психокорекційній роботі з дітьми та підлітками. *Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів*. URL: <https://vseosvita.ua/library/osnovni-principi-pri-psihekorekciijnij-roboti-z-ditmi-ta-pidlitkami-178113.html?rl=619840> (дата звернення: 14.06.2024)
6. Боярський академічний ліцей «Лідер». Психологічні особливості підліткового віку. URL: http://boyarka-lider.kiev.sch.in.ua/vihovna_robota/klasnomu_kerivniku/materiali_dlya_roboti/psihologichni_osoblivosti_pidlitkovogo_viku/ (дата звернення: 14.06.2024)
7. Віннічук І.П. Психолого-педагогічні принципи розвитку творчої уяви засобами тренінгової системи КАРУС. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/12.pdf (дата звернення: 14.06.2024).
8. Войтенко Н.О. Діагностика «Методика «Придумай розповідь». Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-metodika-pridumaj-rozpovid-283117.html?rl=619840> (дата звернення: 13.06.2024)

9. Воровік Д. Р., Варипаєв О. М. Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки. URL:

https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46650/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_97-99.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

10. Гаугаш Т.М. Діагностичний тест П. Торренса. Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів. URL:

<https://vseosvita.ua/library/diagnostychnyi-test-p-torrensa-673165.html?rl=619840> (дата звернення: 14.06.2024)

11. Дмитрієва С., Яценко А. Психологічні особливості уяви підлітків та шляхи її розвитку. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції (м. Житомир, 25 квітня 2023 р.) / Ред. колегія: Л.Котлова, С.Дмитрієва, С.Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. С.115. URL: http://eprints.zu.edu.ua/36845/7/11%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8_23%20%281%29.pdf#page=116 (дата звернення: 14.06.2024)

12. Довган Б. І. Психологічний аналіз розвитку соціально-перцептивних умінь у підлітків : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня

бакалавра : спец. 053 Психологія / наук. кер. О. Є. Іванашко ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 67 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24239> (дата звернення: 14.06.2024).

13. Ігри на розвиток уяви. URL: <https://pulyny.irc.org.ua/news/10-38-25-30-07-2020/> (дата звернення: 14.06.2024).

14. Кирилова В.М. Педагогічна спрямованість розвитку уяви та творчих здібностей, формування художньо-творчої активності особистості. На урок. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-uyavi-ta-tvorchih-zdibnostey-72159.html> (дата звернення: 13.06.2024)

15. Корж Т.І. Теоретичні аспекти вивчення оптимізму особистості. URL:https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_6_2012/2/Korz.htm (дата звернення: 14.06.2024)

16. Кривошеєва С. Вправи для розвитку уяви в дітей: поради від психологині. URL: <https://womo.ua/vpravi-dlya-rozvitku-uyavi-ditey-poradi-vid-psiologini/> (дата звернення: 14.06.2024).

17. Кунанець І.А. Підлітковий вік та його характеристика. *Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів*. URL: <https://vseosvita.ua/library/pidlitkovij-vik-ta-jogo-harakteristika-66678.html> (дата звернення: 14.06.2024)

18. Купровська І. Цікаві вправи та головоломки для розвитку уяви, уваги, пам'яті та мислення. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a7bJWyBRTU8> (дата звернення: 14.06.2024).

19. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. 487 с. URL: <https://kpd.edu.ua/biblioteka/%D0%97/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%9C%D1%8F%D1%81%D0%BE%D1%97%D0%B4%20%D0%9F.%D0%90..pdf> (дата звернення: 14.06.2024).

20. Мамонова В. Розвиток творчої уяви молодшого підлітка. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/222/1/Current%20Trends.pdf#page=109> (дата звернення: 13.06.2024)
21. Матвєєва О.О. Формування творчої уяви майбутніх вчителів музики як психолого-педагогічна проблема. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/4/49.pdf> (дата звернення: 14.06.2024)
22. Назаренко В., Чайкіна Н. Психологічні особливості креативності підлітків. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/download/5074/5111> (дата звернення: 14.06.2024).
23. Олійник Г., Креховець Ю. Формування і розвиток творчих здібностей підлітків з використанням соціокультурної діяльності // Ввічливість. Humanitas : науковий журнал. Луцьк : Гельветика, 2023. Вип. 3. С. 61–66. DOI : <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.8> (дата звернення: 14.06.2024).
24. Павелів В.Р. Вікова психологія. URL: https://pidru4niki.com/1584072037047/psihologiya/vikova_psihologiya (дата звернення: 14.06.2024).
25. Павленко В.В. Розвиток креативної уяви школярів. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/25008/1/1.PDF> (дата звернення: 14.06.2024).
26. Панчук Н. П. Основи психокорекції особистості дитини: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 289 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5551/Panchuk-N.P.-Osnovy-psykhokorektsii-osobystosti-dytyny.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 13.06.2024).
27. Партико Т.Б. Загальна психологія. Підручник. Київ, 2008. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/partiko-zag-psih.pdf> (дата звернення: 13.06.2024)

28. Пашукова Т. І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології. За ред. Т. І. Пашукової. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 126 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC.pdf> (дата звернення: 13.06.2024)
29. Розвиток пізнавальних процесів підлітка. URL: http://megalib.com.ua/content/5657_6_Rozvitok_piznavalnih_procesiv_pidlitka.html (дата звернення: 14.06.2024).
30. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с. URL: <https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2021/05/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-3.pdf> (дата звернення: 14.06.2024).
31. Сидоренко Н.І. Особливості розвитку творчої уяви старших дошкільників. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/59-dvadtysiat-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/736-osoblivosti-rozvitku-tvorchoji-uyavi-starshikh-doshkilnikov> (дата звернення: 13.06.2024)
32. Слободянюк А.А. Зв'язок розвитку творчої уяви та емоційного інтелекту підлітків. ПОЛІТ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ: Тези доповідей XXIII Міжнародної науковопрактичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 2023, Національний авіаційний університет / Редакційна колегія А.Слюняєв [та ін.]. Київ: НАУ, 2023. С.62-63. URL: https://ino.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/tezy_polit_2023_nnino.pdf#page=62 (дата звернення: 14.06.2024).
33. Солодовник О.М. Психологічні особливості розвитку творчого мислення підлітків в умовах сучасних інформаційних технологій.

URI: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/18982> (дата звернення: 14.06.2024).

34. Стеба Д. Розвиток уяви у дітей. На урок. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-rozvitok-uyavi-u-ditey-304217.html> (дата звернення: 14.06.2024).

35. Учваткіна Л.П. Поради батькам «Ігри та вправи на розвиток уяви». Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://vseosvita.ua/library/poradi-batkam-igri-ta-vpravi-na-rozvitok-uavi-261860.html?rl=619840> (дата звернення: 13.06.2024)

36. Уява. СловникUA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D1%83%D1%8F%D0%B2%D0%B0> (дата звернення: 13.06.2024)

37. Чередніченко І.В. Міні-лекція «Психологічні особливості підліткового віку». На урок. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://naurok.com.ua/mini-lekciya-psihologichni-osoblivosti-pidlitkovogo-viku-205996.html> (дата звернення: 14.06.2024)

38. Черкасов В. Психофізіологічний розвиток підлітків у процесі музично-творчої діяльності. URL: <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/3063> (дата звернення: 14.06.2024).

39. Чижиченко Н.М. Психологічні особливості розвитку оптимізму в ранньому юнацькому віці. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7187> (дата звернення: 14.06.2024).

40. Шопіна М. О. Психологічні особливості розвитку уяви у підлітковому віці. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9854/> (дата звернення: 14.06.2024).